

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Alkohol till min nästa?

Hur nattvardens gemenskapsmotiv i möte med Lögstrups etik, skulle kunna motivera ett alkoholfritt nattvardsvin i Svenska kyrkan.

Alcohol to my neighbour?

How the Eucharist's motive of communion in combination with Lögstrup's ethics could motivate a non-alcoholic sacramental wine in the Church of Sweden.

Annika K Pettersson

Termin: HT 2011

Kurs: Kandidatuppsats RKT 145

Nivå: Kandidat

Handledare: Bo Claesson

ABSTRACT

Alcohol to my neighbour?

How the Eucharist's motive of communion in combination with Lögstrup's ethics could motivate a non-alcoholic sacramental wine in the Church of Sweden.

The purpose of this essay is to illuminate the meeting between the person who gives out bread and wine in the Eucharist and the person who receives the wine, from three perspectives: the communion in the Eucharist, the ethical demand of K.E. Lögstrup, and today's knowledge of alcohol and its negative effects on the human being. I want to study how these three perspectives can affect the interpersonal meeting in the Eucharist when it comes to giving out alcoholic wine, and to investigate if Lögstrup's ethical demand could be used by the Church of Sweden when to decide about a sacramental wine with or without alcohol.

I have started to study K.E Lögstrup and his theory about the ethical demand, and then researched the Eucharist in the Church of Sweden and the results of recent sociological and medical research of alcohol's effect on the individual and on society. This has been done through relevant literature studies.

The motive of communion in the Eucharist has become more prominent in the 20th century and this has brought on questions of ethical standpoints. Many people today think of the Eucharist as communion and meeting and that it results in actions of love towards my neighbour. According to Lögstrup and his theory about the ethical demand, the individual shall be unselfish and sacrifice his own gaining. Not to get happy, but because life is a gift to the individual and to the neighbour, and the individual has the neighbour's life in his hand. When studying the meeting between the individual and the neighbour in the Eucharist with the eyes of Lögstrup and his demand, my conclusion is that it is hard to practice Lögstrup's ethical demand in this particular interpersonal situation, but if the Church of Sweden is put in the individual's place then the concern about the vulnerable must be considered before the church's own expectations.

Key words:

Ethics, The Church of Sweden, motive of communion, Eucharist, sacramental wine, K.E Lögstrup, the ethical demand, alcohol

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Syfte	5
1.2 Frågeställningar	6
1.3 Teori och metod	6
1.4 Struktur	6
1.5 Avgränsningar	7
2. Nattvarden utifrån Svenska kyrkans ordning	8
2.1 Möte som uppdrag	8
2.2 Gudstjänst och diakoni	8
2.2.1 Gudstjänst och anpassning	8
2.2.2 Diakoni – möte med Kristus	9
2.2.3 Ett gemensamt flöde	10
2.2.4 Gudstjänst och diakoni i praktiken	10
2.3 Liturgi	11
2.3.1 Nattvarens liturgi - ett dynamiskt tecken	12
2.3.2 Liturgisk variation berikar	12
2.3.3 Nattvardsvinet i ett historiskt perspektiv	13
2.4 Gudstjänsten ur ett jämställdhetsperspektiv	13
2.4.1 Hierarki, offer och lidande	14
2.5 Nattvarens motiv	15
2.5.1 Gemenskap och enhet som motiv	16
2.5.2 Enhetstanken – en hälsning från Paulus	17
2.6 Nattvarens uttryck	18
2.6.1 Kärlek och solidaritet med evangeliet	19
2.7 Nattvarens ordning och bruk i Svenska kyrkan	21
2.7.1 Luther och nattvardsvinet	21
2.7.2 Kyrkoordningen, nattvardsvinet och tekniken	21
2.8 Sammanfattning	23
3. Det etiska kravet	24
3.1 K. E Lögstrup och skapelsen	24
3.2 Det etiska kravets dimensioner	25
3.2.1 Innehåll och ensidighet	25
3.2.2 Suveräna och instängda livsyttningar	25
3.2.3 Jesu förkunnelse	27
3.2.4 Livsförståelse	27
3.2.5 Tilliten	28
3.2.6 Kravet och Konventionen	29
3.2.7 Vem riktar sig kravet till?	31
3.2.8 Kravet är tyst	31

3.2.9 Kravet är radikalt	32
3.3 Den naturliga kärleken	33
3.4 Jesus och kravet	36
4. Alkohol - ur ett hälsoperspektiv	38
4.1 Alkoholens syfte	38
4.2 Alkoholens negativa konsekvenser	38
4.3 Alkoholens påverkan på det demokratiska samhället	39
5. Slutdiskussion	40
5.1 En kärleksgåva att ge vidare	40
5.2 Nattvardsvin i möte med Lögstrups krav	42
5.3 Skäl som talar mot det radikala kravet	45
5.4 Slutsats	46
6. Källförteckning	48

Ordförklaring

Olika ord för **Måltiden** i kristen gudstjänstgemenskap:

- ⤴ **Eukaristin**, kommer från grekiskans *eucharistia* och betyder tacksägelse
- ⤴ **Nattvard**, lägger tonvikt på åminnelsen av Jesu sista måltid med lärjungarna
- ⤴ **Kommunion**, betyder gemenskap
- ⤴ **Mässa**, kommer från latinets *mittere* som betyder "sända ut"

Förkortningar

SK – Svenska kyrkan

KO – Kyrkoordningen, Svenska kyrkans grundläggande dokument i det inomkyrkliga regelsystemet.

BEM - Baptist, Eucharist and Ministry. Förkortningen BEM avser det dokument om dopet, nattvarden och kyrkans ämbete som Kyrkornas världsråds Faith and Order-kommission gav ut år 1982.

Dokumentet är ett av det mest betydande från det förra århundradet och det hade förberetts sedan år 1927. Dokumentet är ett s.k. närmandedokument, där man strävar efter att klarlägga vilka viktiga läromässiga betoningar som de kristna kyrkorna kan vara eniga om och där ett verkligt närmande är möjligt. Alla betydande kyrkosamfund har varit med i beredningen av dokumentet, också kristenhetens största kyrka, den romersk-katolska kyrkan, som inte hör till Kyrkornas världsråd. (<http://www.ev12.fi/ordlista/index.php/BEM-dokumentet>).

1. Inledning

”Gemenskapen är inte avhängig av vad vi gör, utan av vad Han gör med oss”, sa en av de debattörer som inte yrkade på någon förändring angående Svenska kyrkans förhållande till nattvardens vin och bröd, vid en känslsam debatt på Kyrkomötet 2010.¹ Alkoholens vara eller icke vara i nattvardsvinet är tydligen en fråga som väcker mycket känslor. Werner Jeanrond säger att det är svårare att lösa konflikter och samarbetsproblem och komma fram till någon form av ömsesidig förståelse då heliga ting är inblandade. I samma takt som respekten för den andre minskar, ökar de centrifugala krafterna inom kristenheten, och han menar att kristna har svårt att möta och kommunicera med det annorlunda.² Kyrkans centrum, nattvarden, innefattar både helighet och möten.

Vad händer med oss när den, som debattören ovan kallar Han, har gjort något med oss. Vad är det som sker i mötet med Gud och som sedan påverkar vårt möte med nästan? Ett perspektiv på frågan ovan är, som den danske teologen och etiken K.E. Lögstrup skriver, att förhållanden mellan människor är platser där ens förhållande till Gud avgörs. Gud har en bestämd avsikt med den andra människan samtidigt som den andra människan är hänvisad till den enskilde här och nu och allt beror på vad den enskilde gör i det förhållandet. På samma gång som Gud avgör sitt förhållande till den enskilde, drar Gud omsorg om den andra människan.³ Nattvarden skulle kunna vara en sådan plats som Lögstrup talar om. Där sker ett möte, ett förhållande mellan den som ger, den enskilde, och den som tar emot, den andre. Samtidigt bär nattvarden motiv som påverkar oss människor i våra relationer till Gud och till varandra. Motiv som har sitt ursprung i Guds helande och förvandlande närvaro. Om nattvarden är den kristna trons centrum och bär överraskande upplevelser av en djup gudsrelation, bör den påverka de människor som tar emot och sedan ger ut. Denna fördjupade gudsrelation skulle då kunna medföra etiska ställningstaganden.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att studera nattvarden, utifrån Svenska kyrkans ordning, ur ett etiskt perspektiv. Jag vill fördjupa mig i nattvardens gemenskapsmotiv, och med hjälp av K.E. Lögstrups etik belysa mötet mellan den som delar ut och den som tar emot nattvardsvinet med tanke på alkoholens negativa konsekvenser för människan. Dessutom vill jag undersöka om Lögstrups etiska krav är ett argument som Svenska kyrkan kan använda i beslut kring nattvardsvinets innehåll.

1 Kyrkans tidning 2010-10-27

2 Jeanrond, Werner, 2006, s. 158

3 Lögstrup, K.E., 1992, s. 38

1.2 Frågeställningar

Vad är det som sker i den enskildes möte med Gud i nattvarden?

Vilka konsekvenser kan detta gudsmöte få i den enskildes möte med den andre i nattvardsutdelandet?

Hur påverkas det mellanmänskliga mötet i nattvarden om man låter följande faktorer spela in: nattvarens gemenskapsmotiv, Lögstrups tankar kring det etiska kravet samt den kunskap, ur ett folkhälsomedvetet perspektiv, som idag finns kring alkohol?

Skulle Svenska kyrkan kunna ta ställning till om nattvardsvinet ska innehålla alkohol eller inte, med hjälp av Lögstrups etik?

1.3 Teori och metod

Jag har utgått från K.E. Lögstrups fenomenologiskt inspirerade filosofi och hans teori om det etiska kravet för att belysa nattvarens mellanmänskliga möten.

Jag har främst använt mig av deskriptiv metod. Genom litteraturstudier har jag beskrivit Svenska kyrkans nattvardssyn och vilken verkan nattvarden har för den som tar emot gåvorna i nattvarden, Lögstrups tankar kring mänskliga relationer och det etiska kravet, samt alkoholens konsekvenser för den enskilde och för samhället i stort.

Min diskussion blir sedan tolkande och analysen av den beskrivande texten blir ofrånkomligen påverkad av min egen förståelse.

1.4 Struktur

Huvudtexten av uppsatsen är uppdelad i tre delar. Första kapitlet har nattvarens motiv, uttryck och bruk i centrum. Men först presenteras Svenska kyrkans tankar kring gudstjänst och diakoni samt liturgins betydelse för kyrkan som ett enhetens tecken. Ett avsnitt belyser även gudstjänsten ur ett jämställdhetsperspektiv. I detta kapitel har jag främst använt mig av KO och BEM dokumentet. Har dock även studerat olika teologer, främst svenskkyrkliga men även några från andra kristna samfund.

Kapitel två lyfter fram K.E. Lögstrup och hans teori kring det etiska kravet. Här finns avsnitt som beskriver Lögstrups egen livsförståelse utifrån skapelsen, hans syn på mänskliga förhållanden samt hur Lögstrup tolkar evangeliernas Jesus i kombination med kravet.

Tredje kapitlet belyser samtidens syn på alkohol samt den forskning som finns om alkoholen och dess konsekvenser för människan.

I diskussionen försöker jag analysera vad som sker i nattvarden och vilka konsekvenser detta har på den enskilda människan. Vidare diskuterar jag vad dessa konsekvenser tillsammans med kunskap om alkoholens negativa effekter i ljuset av Lögstrups krav skulle kunna innebära för SK och deras val av nattvardsvin. Jag har även försökt att se vilka skäl som skulle kunna tala emot ett användande av det radikala kravet i den mellanmänniska nattvardssituationen. Samt om konventionen eller den naturliga kärleken som Lögstrup skriver om bättre går att applicera på nattvardens möten än kravet.

1.5 Avgränsningar

- Jag berör inte nämnvärt gudstjänsten och nattvardsfirandet från ”apostlarnas tid”, och försöker att inte hamna i en exegetisk diskussion om nattvardens ordning
- Det är svårt att lyfta ut ett av nattvardens motiv och studera det i sin helhet utan att diskutera de övriga. Men för att begränsa mig har jag valt att studera det motiv i nattvarden som betecknas ”gemenskapsmotivet”.
- När det gäller Svenska kyrkans uppdrag har jag fokuserat på gudstjänst och diakoni, medan undervisning och mission tas upp marginellt.
- Det finns en mängd argument för och emot alkohol i nattvardsvinet som jag valt att inte ta upp i den här uppsatsen. Jag har framförallt försökt fokusera på den utsatta människan, den som upplever ohälsa på grund av alkoholens negativa effekter, personligen eller indirekt, och kopplat dennes möte med en annan människa i nattvardssituationen, till Lögstrups etik.
- Jag använder mig av Lögstrups benämningar ”den enskilde” och ”den andre”. När jag kopplar kravet till nattvarden tänker jag mig att ”den enskilde” är den som delar ut bröd och vin och ”den andre” är den som tar emot. Jag lägger inga värderingar i det maskulina tilltalet, utan låter Lögstrups formuleringar vara som de är.

2. Nattvarden utifrån Svenska kyrkans ordning

2.1 Möte som uppdrag

SK är ett evangelisk-lutherskt samfund som har sitt ursprung inom den katolska kyrkan. I och med reformationen under 1500 talet förändrades kristendomens utövande i Sverige och kyrkan började ta form av en protestantisk nationalkyrka. I flera hundra år var SK en statskyrka men sedan år 2000 är inga kyrkliga organ längre statliga och det som tidigare styrde statskyrkan, Kyrkolagen, har nu ersatts av KO, som fastställts av SK:s högst styrande organ, kyrkomötet. Idag definierar sig SK som ett evangeliskt – lutherskt trossamfund.⁴ I KO kapitel 1 § 1 står att finna att SK:s tro, bekännelse och lära som gestaltas i gudstjänst och liv grundas på Guds heliga ord, bibeln. Tron, bekännelsen och läran sammanfattas i fyra olika bekännelser, och är bejakad och erkänd i Uppsala 1593, samt förklarad och kommenterad i olika dokument som SK bejakar.⁵ Ett av dessa dokument är BEM-dokumentet.⁶

SK skriver på *svenskakyrkan.se* att grunden för deras uppgift som kyrka är att med Jesus som förebild möta människor med öppenhet och dialog. Mötet, oavsett var människor befinner sig i livet, är det som SK vill ta fasta på. Syftet är att människor ska leva i tro på Jesus Kristus och i en kristen gemenskap. SK:s uppdrag är att församlingarna skall fira gudstjänst, bedriva undervisning och utöva diakoni och mission. I alla dessa fyra delar återkommer tankar kring mötet.⁷ Biskop emeritus Karl-Johan Tyrberg skriver att dessa fyra aspekter är nödvändiga uttryck för att SK:s församlingar ska kunna ta ansvar för kyrkans budskap. Han menar vidare att med dessa fyra aspekter kan SK både rannsaka sig och inspireras när den funderar över hur evangeliet levandegörs, aktualiseras och upprättar människor som lever idag.⁸

2.2 Gudstjänst och diakoni

2.2.1 Gudstjänst och anpassning

I Gudstjänsten är det gudsmötet som betonas, men ett gudsmöte i gemenskap. Gudstjänsten skall vara en plats där människor får hämta kraft, i gudstjänstens olika moment såsom exempelvis nattvarden. Hit skall alla få komma som de är, med sin tro och sina tvivel och ”för en stund vara den man är just då och där”.⁹ Gudstjänsten skall både bära traditionen och

4 www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=656230

5 www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=637938

6 Petersson, Lena, 2005, s.70

7 www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=642644

8 Tyrberg, Karl-Johan, 2006, s. 69

9 Citat: www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=642644

verka för förnyelse.¹⁰ K-G Ellverson, som sitter med i SK:s gudstjänstråd, skriver att det är vad Gud har gjort som är gudstjänstens grund. Ur detta föds kärlek och lovsång och genom gudstjänsten ska fler få del av nåden och kunna stämma in i lovsången.¹¹

År 2000 publicerade SK ett kyrkohandboksförslag där tankar fanns att gudstjänsten skulle utformas och anpassas på lokal nivå, efter den lokala församlingens förutsättningar. Redan i inledningen lyfter utredningsgruppen fram vikten av delaktighet och betydelsen av att ge utrymme för möjligheten att vara inför Gud. Att kunna be och sjunga med i gudstjänsten är grundläggande för gudsmötet enligt utredningsgruppen. Genom att se över hur människor blir mottagna och hur gudstjänstrummet möbleras ökas möjligheten för dem som kommer och firar gudstjänst att uppleva delaktighet och gemenskap, med varandra och med Gud. Vidare skriver utredningsgruppen att det är viktigt att tänka på dem som har det svårare än andra att direkt vara med i gudstjänsten. De nämner här barn och personer med vissa funktionsnedsättningar.¹²

2.2.2 Diakoni – möte med Kristus

Tankar kring hur viktigt mötet är återkommer sedan när SK beskriver sitt sociala arbete, diakonin. Här handlar mötet om att genom delaktighet, respekt och ömsesidig solidaritet möta människor som befinner sig i utsatta livssituationer. Återigen är det med hänvisning till Jesus. I mötet med honom får människan enligt SK ta emot Guds kärlek. Och det är denna kärlek som skall ligga till grund för kyrkans diakonala arbete.¹³ Diakonin är alltså inget självpåtaget uppdrag utan är en del av kyrkans identitet och hämtar sitt innehåll från Jesus och hans liv, hans ord och handlande. Och handlandet säger något viktigt om innehållet.¹⁴ Att möta människor med Kristi kärlek i deras utsatthet är diakoni, enligt Karl-Johan Tyrberg. Men dessa möten går inte att förutbestämma eftersom utsattheten kan drabba alla, på olika sätt. Mötet handlar då om att gestalta en ömsesidig relation¹⁵ Inte att ge något förutbestämt, utan att låta mötet utmanas av utsattheten och överraskande upptäcka att det är Kristus själv som vi möter. Enligt Tyrberg är det främst vid två speciella tillfällen eller mötesplatser som bibelns vittnesbörd om löftet av Kristi närvaro sker. Det är vid altaret, vid måltidens gemenskap, och i lidandet och bristen hos de minsta. Där kan kärleken gestaltas.¹⁶

10 www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=642644

11 Ellverson, Karl-Gunnar, 2003, s.12

12 Svenska kyrkans utredningar 2000:1

13 www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=642644

14 Tyrberg, Karl-Johan, 2006, s.70

15 Ibid., s.72

16 Ibid

2.2.3 Ett gemensamt flöde

När Ninna E Beckman, doktor i kyrkovetenskap, har studerat KO ser hon hur gudstjänst och diakoni ofta är parallellställda och hon tolkar detta som att det skall finnas ett tydligt samband mellan gudstjänst och diakoni.¹⁷ Däremot upplever hon inte att detta tydliggörs i praktiken utan ser olika orsaker till att gudstjänst och diakoni har ett något trassligt förhållande.¹⁸ I kapitel 17 i KO står det att ”Gudstjänsten är hela församlingen gåva och uppgift. Alla i församlingen är kallade att delta i gudstjänsten och komma med sina erfarenheter och livsfrågor till det gemensamma mötet med Gud”.¹⁹ Beckman ställer sig frågan hur detta gestaltas i praktiken. ”Hur tas människors livserfarenheter, det som de bär med sig i sina händer och sina kroppar, emot och integreras i SK:s gudstjänster idag?”²⁰ Kapitel 17 i KO fortsätter att beskriva hur tron får näring genom bland annat firandet av den heliga nattvarden. Och ”de som firar gudstjänst sänds ut för att i vardagen vittna om evangelium och göra kärlekens gärningar till mission och diakoni”.²¹

Människorna går in i gudstjänsten med erfarenheter och livsfrågor och sänds ut med en näringsberikad tro som inspirerar till kärleksgärningar. Beckman skriver att gudstjänsten skall stå i centrum för kyrkans liv, men menar att detta inte får medföra att diakonin marginaliseras utan att gudstjänst och diakoni skall flöda tillsammans och utmana och berika varandra.²² I Beckmans studie av gudstjänst och diakoni har det framkommit att människor vill att kyrkan ska erbjuda rum för sårbarhet för dem som är svaga och utstötta och som i vårt samhälle får allt mindre plats.²³ Beckman kan se en viss risk med att kyrkan just erbjuder detta sårbarhetens rum. Att det legitimerar ett minskat utrymme för svaghet i samhället i stort. Då har kyrkan gett upp sin profetiska mission att begära plats i samhället för det människovärde som inte mäts i effektivitet och denna profetiska funktion trängs undan även i kyrkan.²⁴

2.2.4 Gudstjänst och diakoni i praktiken

Det finns ett idealiskt teologiskt förhållande mellan gudstjänst och diakoni. Det är att gudstjänsten är kyrkolivets centrum och diakonin är ett utflöde ur detta centrum. Beckman beskriver det som en cirkelrörelse där man bär in diakonins erfarenheter i gudstjänsten, möter sin källa och sin inspiration, och förs ut igen. Beckmans intervjustudie visar dock att

17 Beckman, Ninna, .E., 2008, s.58

18 Ibid., s. 56

19 www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=637938

20 Beckman, Ninna, .E., 2008, s. 58

21 www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=637938

22 Beckman, Ninna, .E., 2008, s.60

23 Ibid.

24 Ibid., s. 61, 62

flertalet anställda i SK inte ser att detta fungerar i praktiken.²⁵

Beckman tar upp en gudstjänsttyp som kallas Sinnesrogudstjänst som ett exempel på gudstjänst där diakonin har fått stort utrymme, då dessa gudstjänster är sprungna ur ett diakonalt arbete. De har skapats och utvecklats för att möta alkoholisters och drogmissbrukares behov och har sina rötter i Minnesota-modellen. Gudstjänsten sätter alltså en marginaliserad grups sårbarhet i centrum. Det är en nattvardsgudstjänst som oftast är informell, inbjudande och personlig. Den lyfter fram styrkan och viljan att motstå missbruket hos dem som är beroende och lyfter fram den viktiga roll som anhöriga till missbrukare har. I och med detta blir det inte endast en tillflyktsplats för sårade utan en rit för att hämta kraft och en rastplats som tydligt sänder tillbaka människorna till vardagen, ofta till en hård sådan.²⁶ Det finns flera exempel på temagudstjänster som låter förhållandet mellan diakoni och liturgi strömma i gudstjänsten, men problemet enligt Beckman är att de inte finner en tydlig relation till söndagens huvudgudstjänst.²⁷ Det framkommer av Beckmans studie att den andliga längtan och det rum för sårbarhet som finns bland kyrkotillhöriga sällan blir tillfredsställt i söndagens högmässa i SK.²⁸

2.3 Liturgi

Liturgi som ord har förändrats i sin innebörd över tid. Ordet kommer från grekiskan och kan bland annat betyda offentlig tjänst eller uppdrag. I gudstjänsten gestaltas liturgin och blir en händelse.²⁹ När ordet liturgi används i SK idag kan det användas enbart i den eukaristiska gudstjänsten men används oftast om gudstjänstordning i allmänhet.³⁰

K-G Ellverson hänvisar till Victoria M Tufano och hennes tankar kring liturgi. Hon förklarar liturgin som två sidor av samma mynt. Det är dels Kristi handlande genom sin kropp, som är kyrkan, och samtidigt ett agerande av den mänskliga gemenskap vars strävan är att vara Kristi kropp. Om man glömmer bort att det handlar om Kristi handlande kan det leda till att människan tar sig rätten att förändra ritualen så att den återspeglar människorna själva. I sådana fall blir det vi kallar liturgi undervisning, underhållning, terapi och umgänge. Inget av dessa sätt är dåliga, men enligt Tufano är det inte liturgi. Dess motsats är när människorna glömmer att liturgin utförs av en mänsklig gemenskap. Då blir liturgin tråkig, utslätad eller primärt estetiskt. Denna liturgi uppskattas bara av ett sofistikerat fåtal. Risken blir att det blir världsfrånvänt och saknar del i det dagliga livet.

25 Beckman, Ninna, .E., 2008, s.63

26 Ibid., s. 65

27 Ibid.

28 Ibid., s. 66

29 Petersson, Lena., 2005, s. 30

30 Ibid., s.41

Tufano menar att liturgin uppenbarar för gudstjänstdeltagarna vad inkarnationens mysterium innebär när den lever i skärningspunkten mellan det mänskliga och det gudomliga och mellan det universella och det specifika. Det är i dessa skärningspunkter som det Tufano kallar sanningen kan bli uppenbarad genom liturgin.³¹

2.3.1 Nattvardens liturgi - ett dynamiskt tecken

I den tidiga kyrkan fick eukaristin manifesteras det nya Gudsfolkets enhet. Kyrkan blev till genom liturgin. Idag kan nattvarden beskrivas på många olika sätt av olika kyrkor, men de flesta står fasta vid att den är de kristnas nav, och centrum för kyrkan.³² I nattvardens liturgi manifesteras en enhet, enligt biskop emeritus Krister Stendahl, och denna enhet är ett tecken för världen. När då bordsgemenskapen splittras, en splittring som intensifieras av ett exklusivt tänkande kring bordsgemenskapen, blir det istället till ett antitecken.³³

I gudstjänsten möts liturgi och teologi. Nattvarden har ett bibliskt ursprung och de människor som kommer till kyrkan förväntar sig att den teologi som liturgin speglar, skall stämma överens med de teologiska utsagor och beskrivningar som kyrkan står för, skriver prästen och teologie doktor Lena Petersson i sin avhandling "Kärlekens måltid".³⁴

Religionsprofessor Owe Wikström beskriver liturgin som ett dynamiskt samspel mellan Gud och människan och genom liturgins symboliska roll närvarogörs Gud. Exempelvis genom distribueringen av bröd och vin i nattvarden. Liturgin blir ett religiöst dialogiskt språk i texter, psalmer, kläder, kyrkorummets arkitektur och kyrkoårets skiftningar.³⁵ Men det är enligt Wikström inte bara liturgin som påverkar graden av involvering i "den andre", utan även samspelet mellan social aktörer.³⁶ Ninna E. Beckman skriver att gudstjänstliturgin ska gestalta en tillvaro med plats för både mänsklig styrka och mänsklig sårbarhet.³⁷

2.3.2 Liturgisk variation berikar

I BEM dokumentet står det att nattvardsliturgin till sitt väsen är en obruten helhet som består av olika element som historiskt sett har haft varierande betydelse. Ett av dessa moment är ätandet och drickandet i gemenskap med Kristus och med varje människa som är medlem av kyrkan. I dokumentet står det att en viss liturgisk variation som går att förena med vår gemensamma nattvardstro, anses berikande och hälsosam. Vidare står att "alltsedan nytestamentlig tid har kyrkan fäst den största vikt vid ett fortsatt bruk av de element, bröd

31 Ellverson, Karl-Gunnar, 2003, s. 21

32 Petersson, Lena., 2005, s. 73

33 Stendahl, Krister, 1996, s. 169

34 Petersson, Lena, 2005, s. 69, 76

35 Wikström, Owe, 1995, s. 45

36 Ibid., s. 46

37 Beckman, Ninna, .E., 2008, s. 67

och vin som Jesus använde vid sin sista måltid. I vissa delar av världen, där bröd och vin inte är vanliga eller kan anskaffas, anser man numera ibland, att lokalt gängse mat och dryck bättre tjänar nattvardens förankring i vardagslivet. Ytterligare studium krävs i fråga om vilka drag i Herrens måltid, som är oföränderligt instiftade av Jesus och vilka drag som kyrkan själv är kompetent att besluta om”.³⁸ Liknande tankar hade Martin Luther då han skrev att den mest användbara och största konsten är att veta vad som verkligen hör till mässan i grunden och vad som är främmande och tillagd för den.³⁹

2.3.3 Nattvardsvinet i ett historiskt perspektiv

Historiskt sett har ett vanligt bruk varit att blanda nattvardsvinet med vatten då detta skedde på Jesu tid. Tidigt fick detta bruk allegoriska tolkningar. I västkyrkan blev vin och vattenblandningen en symbol på Kristus förening med de troende. I öst fick vinet symbolisera Jesu gudomliga natur och vattnet hans mänskliga natur. En del har tolkat vinet och vatten som symbol för det som rann ur Jesu högra sida vid korsfästelsen. Ur denna tolkning har seden om att vinkanna och vinkaraff bör stå till vänster på ett väggfast altare uppkommit. För att så stå under korsets högra sida, där blod och vatten rann ut ur Jesus. Problemet med alla dessa fromma tolkningar är att de har fått styra hela det liturgiska handlandet så att det centrala, att ställa fram en måltid, med bröd och vin har blivit något sekundärt.⁴⁰

2.4 Gudstjänsten ur ett jämställdhetsperspektiv

I feministteologiskt perspektiv är det viktigt att betona gudstjänsten som ett ”vi”. Att fira gudstjänst är inget vi gör en och en utan det är något vi gör tillsammans. Förutom ordet och måltiden finns det en tredje grundpelare i gudstjänsten och det är alla de människor som deltar, som samlas. Och frågan om vem som får definiera gemenskapen i gudstjänsten är viktig. Den fjärde grundpelaren enligt Beckman är tanken på hela skapelsen, världen som helhet, en större gemenskap som alltid finns närvarande.⁴¹ Hon efterfrågar också en medvetenhet i utformningen av gudstjänsten. En vilja att förändra de rådande ojämlikheter som finns mellan män och kvinnor med tanke på värde, rättighet och ansvar.⁴²

Lena Petersson skriver att feministisk liturgi vill uttrycka relation och förnya sambandet mellan människors vardagserfarenheter och gudsnärvaron, för allas skull. För kvinnorörelser och feministteologer har fred, rättvisa, solidaritet och miljö varit centrala

38 BEM, 1983, s. 28

39 Ellverson, Karl-Gunnar, 2003, s. 11

40 Ibid., s. 111

41 Beckman, Ninna, .E., 2005, s. 12

42 Beckman, Ninina, .E., 2005, s. 5

begrepp i arbetet med gudstjänstförnyelse.⁴³ Andra typiska drag för feministisk liturgi är att gestalta i handling och inte bara i ord, att församlingen är mer delaktig för att gränsdragningar mellan präst och församling skall utmanas och Måltiden bli ett gemensamt firande.⁴⁴

2.4.1 Hierarki, offer och lidande

Feministteologer menar att samtida gudstjänster inte är aktuella för alla dagens människor. De anser att gudstjänsten till sin form, sitt språk och sitt innehåll är patriarkal och främst speglar en manlig värld. En värld som är begränsad till vita män ur medelklassen.⁴⁵ På grund av att nattvarden speglar det mest avskilda, det allra heligaste och samtidigt hört till prästvigda mäns uppgift har nattvarden och dess moment representerat en hierarki och en tydlig gränsdragning. Detta har enligt feministisk teologi medfört att gemenskapstanken i Måltiden har förvanskats.⁴⁶

Offermotivet har varit viktigt genom kyrkans historia för att förstå och tolka nattvarden. Flera feministteologer är kritiska till detta då ”det personliga offrets väg blir ett mönster för det kristna livet”.⁴⁷ De menar att det finns en risk att de människor som tar till sig Kristus väg som ett mönster att leva efter, inte besitter den situationen att de har privilegier att offra, utan är offer själva. Då kan offerteologin göra vissa samhällsstrukturer legala t.ex. att svarta betjäna vita, att kvinnor betjäna män och att det då inte handlar om ett frivilligt offer. Samtidigt är feministteologer medvetna om att en människa *själv* kan välja tjänandets väg och att detta kan vara ett medel för att bryta igenom den maktordning som råder.⁴⁸ Prästen och liturgikläraren Karl-Gunnar Ellverson skriver att ordet offer måste brukas med försiktighet på grund av att ordet bär med sig många, både bibliska och historiska, övertoner och att dessa lätt leder till missförstånd. Han menar vidare att ordet kräver undervisning och att den undervisningen har mycket att lära, både positivt och negativt, av feministisk teologi.⁴⁹

På liknande sätt som offertanken kan skapa ohälsosamma maktstrukturer kan synen på lidandet legitimera vissa människors lidande, menar feministteologer, och kamp och uppror för mänskliga rättigheter skuldbeläggs. När fokus i nattvarden läggs på Jesu lidande kan det innebära att kvinnors lidande hamnar i skym undan. Men det går också att göra en omvänd tolkning enligt Beckman, genom att se hur Gud själv gått in i det lidande som är

43 Petersson, Lena, 2005, s.293

44 Beckman, Ninna, .E., 2005, s.55

45 Petersson, Lena, 2005, s.63

46 Beckman, Ninna, .E., 2005, s.51

47 Ibid., s.52

48 Ibid., s.53

49 Ellverson, Karl-Gunnar, 2003, s.117

många kvinnors lidande. En annan viktig fråga för feministteologer är om betoningen i måltiden ska ligga på Gud frälsargärning för två tusen år sedan eller vid Guds pågående handlande här och nu. Beckman menar att det är osunt att välja antingen det ena eller det andra men när man väljer den historiska betoningen läggs allt positivt på en manlig frälsargestalt, medan Guds förändringskraft i kvinnors liv idag blir osynligt.⁵⁰

2.5 Nattvardens motiv

I SK:s svar till BEM-dokumentet refereras det till Yngve Brilioth och hans bok *Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv* från 1926. Den belyser nattvarden och är en milstolpe i kyrkans utvecklande arbete mot en bredare nattvardssyn.⁵¹ Detta i en tid då människans behov av förlåtelse var starkt förknippad med nattvarden. En av hans poänger var att i och med den starka betoningen på bikt inför måltiden, hade kyrkan glömt bort själva firandet av måltiden. Brilioth menade att nattvarden bar ett flertal motiv som haft olika betoning i olika tider och traditioner. Brilioth ansåg att alla nattvardens motiv förenades i nattvarden som mysterium, vars hela betydelse var människan fördolt.⁵²

Nattvardens motiv spelar en mycket stor roll i reflexionen över eukaristisk teologi. Brilioth och BEM-dokumentet har listat fem relativt överensstämmande motiv. Förutom motiv som tacksägelse, åminnelse, epikles (nedkallande av Den heliga Anden) och Gudsrikets måltid är det gemenskapsmotivet. Brilioth skriver att gemenskapen har sitt ursprung i den judiska måltiden, men med den kristna enhetstanken i centrum. I BEM dokumentet står bland annat att läsa att nattvarden som de troendes gemenskap tillsammans med Kristusgemenskapen i nattvarden blir den fullkomliga gemenskapen för Gudsfolket. Därför har varje enskilt nattvardsfirande med hela kyrkan att göra. I dokumentet står också att nattvarden är en uppmaning till äkta medmänskliga relationer i livet och ifrågasätter radikalt all slags orättvisa, rasism, åtskillnad och brist på frihet.⁵³ Enligt BEM-dokumentet är en av nattvardens konsekvenser att delta i återupprättandet av världen och människors villkor. ”Solidaritet i Kristus kropp står i direkt relation till tjänandet, där Kristus själv var förebild, och som diakonatet på ett speciellt sätt ger uttryck för”.⁵⁴ Genom att ställa Kristus själv i gudstjänstens centrum tvingas vi att ständigt bjuda in periferin till gemenskapens mitt, eftersom Jesus identifierar sig med de svagaste, de utstötta. Måltiden blir då den yttersta symbolen för enheten.⁵⁵

50 Beckman, Ninna, E., 2005, s.53

51 Petersson, Lena, 2005, s.79

52 Beckman, Ninna, E., 2005, s.50

53 BEM, 1983, s.24,25

54 Petersson, Lena, 2005, s.78

55 Beckman, Ninna, E., 2005, s.49, 50

2.5.1 Gemenskap och enhet som motiv

I, ovan nämnda, Lena Petterssons studie av mässliturgier i SK under åren 1986-2004 kommenterar hon bland annat de olika mässornas syfte och idé. De ord och tankar som återkommer i dessa kommentarer är gemenskap, delaktighet, enkelhet och relationsorienterad. I de nyare mässorna återkommer tanken om människan som en del av en global gemenskap och hennes ansvar om den. Medan det nämns betydligt mer sparsamt i de liturgiska partierna i Högmässa enligt Handbok -86. Att världen är i behov av förbarmande, rättvisa och solidaritet, och att människan har ansvar om detta blir tydligt i flera av de nyare mässorna.⁵⁶

SK har i sitt svar på BEM dokumentet i diskussion med olika frikyrkosamfund i Sverige betonat gemenskapstanken som det centrala i nattvarden och gemenskapsmotivet har fått en mer framträdande roll i KO efter kyrkomötet 1999. Där betonas nu måltiden som ett enhetens tecken. Mer fokus på den glädjefyllda gemenskapen än på syndabekännelse och förlåtelse.⁵⁷ En förklaring till detta kan vara att även om syndaförlåtelsen är en viktig del av nattvardens innehåll, så finns det en tveksamhet om syndaförlåtelsen tillhör det instiftelseord som är ursprungligt (finns endast med i Matteustexten). Vidare finns tankar om att syndaförlåtelsen tillkom senare i liturgin och att det ursprungliga innehållet mer handlade om gemenskapen med Jesus. Den gemenskap som förutsätter gemenskapen med Gud.⁵⁸

De etiska konsekvenser som Petersson lyfter fram i sin avhandling är bland annat präglade av gemenskapstanken i måltiden. Hon skriver att SK anser att nattvarden har en social dimension och att den utmanar världen till ett rättvist delande av de tillgångar som vi har gemensamt. Men även att nattvarden stärker människan till tjänst åt nästan. När SK:s läronämnd yttrar sig över BEM dokumentet menar de att SK har försummat aspekten av de kristnas kallelse att visa solidaritet med de utstötta. Enligt Petersson stämmer säkert det påståendet med historien men hon tycker att det är förvånande, då Luther redan 1519 predikar över nattvarden som kärlekens sakrament ” där de som mottar kärlek också förväntas ge kärlek vidare till de behövande”.⁵⁹

Och när Petersson analyserar nattvardsbönerna i SK:s Handbok-86 utifrån BEM-dokumentet och Brilioths motiv, visar det sig att tjänsten för nästan inte är så framträdande i Handbok-86 som BEM-dokumentet framställer den. I BEM framstår tjänsten för nästan som en konsekvens av nattvardens gemenskap och förening med Kristus. Medan det endast i tre av de åtta nattvardsbönerna i SK:s Handbok-86 står något om nästanansvar.

⁵⁶ Petersson, Lena, 2005, s.292

⁵⁷ Ibid., s.82, 84

⁵⁸ Ibid., s.82

⁵⁹ Ibid., s.85

Den djupare förståelse av gemenskapen i nattvarden som vuxit fram under 1900 talet leder till ökad insikt om att nattvarden handlar om något mer än den enskildes relation till Gud. Petersson skriver att nattvardens gemenskap förpliktigar enhet i kyrkan och till att leva i solidaritet med min nästa, nära och i världen. När gemenskapstanken mellan människor i nattvarden skall beskrivas används ibland uttryck som den horisontala gemenskapen. Medan den vertikala gemenskapen får beskriva det så kallade mysteriet, gemenskapen med Gud.⁶⁰ Men gemenskapstanken, motivet, är det som många tolkar som nattvardens ursprung. Att det från början inte rådde någon dualism eftersom nattvardens egenart är att gemenskapen med Gud är oupplösligt förbunden med gemenskapen med vår nästa.⁶¹

2.5.2 Enhetstanken – en hälsning från Paulus

Gemenskap, ekumenik och enhet är motiv, medel och mål som återupptagits inom kristenheten under 1900 talet. Stendahl tolkar med hjälp av nattvardspsalmer från 1900 talet hur altarbordets hemlighet uppenbarar sig där mänsklighetens orättvisa och nöd är som störst. Och Stendahl skriver att detta framväxande enhetsmotiv finns med redan i Paulus brev till sina församlingar och att det även är bärande i den äldsta nattvardsbön som vi har.⁶² Stendahl menar att Paulus tankar om kyrkan som Kristi kropp, och brödet som ett tecken på enhet, vuxit fram ur hans omsorger och sorger bland de kristna i Korinth.⁶³ När Paulus skriver att ”den som äter Herrens bröd och dricker hans bägare på ett ovärdigt sätt har därigenom syndat mot Kristi kropp och blod”. Stendahl tolkar dessa ord, med hänvisning till tidigare Paulusord, att brist på enhet inte är ett socialt tillkortakommande, utan ett helgerån. Stendahl gör en tolkning av 1 kor 29:11 ”Ty den som äter och dricker *utan att se kroppen*, (i Bibel 2000 ”*utan att tänka på vems kropp det gäller*”) äter och dricker en dom över sig”⁶⁴ Dessa ord från Paulus har tydligen tolkats olika genom tiderna. Och har till och med används för att utesluta människor för att de inte var tillräckligt renläriga, tillräckligt allvarliga, tillräckligt goda eller tillräckligt syndamedvetna. Men uteslutandet var av ren omsorg, för att förhindra att någon tog emot nattvarden till dom och förtappelse. Paulus skrev dessa ord när åminnelsen och framtidsvisionen fortfarande stod i centrum. Det var när frågorna om elementens natur dök upp och splittrade kyrkan, som Paulus ord fick ny mening och förändrad betydelse. Men att utöva *agape*, som Stendahl skriver, betyder att sätta värde på, att uppskatta den och det som är olika. Kärleken söker inte sitt utan kärleken söker det som

60 Ibid., s.89

61 Stendahl, Krister, 1996, s.162

62 Ibid., s.163

63 Ibid., s.164

64 Ibid., s.165

inte är ens eget.⁶⁵ Hur viktigt är det då inte att vi ser på varandra vid nattvarden, påpekar Stendahl. Om nu min nästa är skapad till Guds avbild borde det väl inte vara störande att se på henne.⁶⁶

Åke Jonsson, teologie doktor, skriver i *Nattvarens teologi*, att enhet är en process av givande och tagande som möjliggör för kommunikation mellan agerande och oliktankande, mellan fattig och rik, mellan de med svag tro och de med stark tro.⁶⁷ Han gör en jämförelse med Paulus tid, då han beskriver hur det sammanhanget var mycket mänskligt, det fanns människor i exempelvis Korinth, precis som det finns människor i Sverige idag. Vissa människor fick lätt dåligt samvete, medan andra gjorde allt möjligt utan att förebrå sig. En viktig fråga då, var om det var ok att köpa och äta det överblivna köttet från templens offergudstjänster. En del ansåg detta fel och upplevde enligt Jonsson stora samvetskval om de skulle gjort det, medan andra inte brydde sig. Men ” de svaga” blev stötta när vissa åt det. För Paulus var det inget problem, men han avstod köttet för de svagas skull enligt Jonsson. Jonsson tolkar Paulus agerande som att den som förenas med Kristi kropp i det sakramentala brödet och vinet uppmanas att avstå från något, i detta fall att äta hedniskt kött, av kärlek till nästan.⁶⁸ Enheten kräver vidsynthet och en vilja att avstå från egna privilegier, skriver Jonsson.⁶⁹

2.6 Nattvarens uttryck

Enligt teologiprofessor Werner Jeanrond uttrycks en vision av helhet i eukaristin med mycket kraftfull symbolik och starka uttryck. Gud erbjuder sin helande och förvandlande närvaro här och nu och människorna får proklamera, lovprisa och dela den i eukaristin.⁷⁰ Nattvarden kan beskrivas på många olika sätt. Men ett motiv som återkommer är att nattvarden påverkar oss i relation till vår nästa. Historiskt var söndagsgudstjänsten en plats för insamling av mat till stadens hungriga, föräldralösa, änkor, fångar och dagdrivare. Nattvarden skulle vara en sann fest, men en förenklad sådan. De som deltog skulle förbli hungriga för att inte allt skulle ätas upp av deltagarna utan delas ut till de behövande.

Martin Luther talar också om festen som skall göra oss hungrigare. I nattvarden visar Gud oss barmhärtighet, så att vi sedan kan få visa vår medmänniska barmhärtighet. Teologiprofessor Gordon W. Lathrop skriver att Luther menade att det inte gick att äta och dricka av detta ljuvliga kärlekssakrament, utan att därefter ”kämpa, arbeta, be och –

65 Ibid., s.166

66 Ibid., s.167

67 Jonsson, Åke, 1996, s.151, 153

68 Ibid., s.152

69 Ibid., s.153

70 Jeanrond, Werner, 2006, s.163

åtminstone – ha djup sympati” med de som lider, de hopplösa. Den gåva som Kristus uppenbarar i den heliga nattvarden flödar, enligt Lathrop, ut i vardagens behov. Gåvan ges i välsignelse och kärlek, Kristus mättar massorna, välkomnar syndare, etablerar Guds rikes fest, vittnar om uppståndelsen i brödbrytelsen, hans kropps och blods gåva. Allt detta för att världen ska få liv.⁷¹

2.6.1 Kärlek och solidaritet med evangeliet

Den kristna kärleken har Gud både som ursprung och mål. Ursprunget innebär att det är Gud som ger människan kärlek och mål för att den alltid har Gud som objekt. Karmelitmunken Wilfrid Stinissen skriver att kärleken till nästan alltid är kärlek till Gud, därför att Gud är vår sanne nästa. Vi möter denne nästa i oss själva och i alla andra. Gud är den kortaste vägen mellan två människor.⁷² Så när man älskar Jesus i den andre, känner man igen och bekräftar den andres gudomliga värdighet. Och Jesus identifierar sig själv med den minste av sina bröder.⁷³ Om vi inte ser hur människan är präglad av Kristus, hur Kristus lever vidare i varje människa, har vi enligt Stinissen svikit människan grovt. Det är när vi själva låter ordet bli kött i vår själ och bli en annan, som vi får uppdraget att känna igen och frigöra den fundamentala Kristuslikhet som finns i vår nästa. Givetvis ser vi fortfarande människans sår, hennes brister, men vi blir samtidigt medvetna om att människan inte *är* sina sår eller sina brister. Och med samma sätt som Gud som på dig, med en mantel som lägger sig över bristerna, känner du dig manad att se på din nästa, enligt Stinissen.⁷⁴

I nattvarden utlämnar Gud sig själv. Gud lägger sig själv i människans händer trots vetskapen om att människan kommer att missbruka sin makt, men ingenting hindrar Gud från att utlämna sig själv.⁷⁵ Stinissen skriver att i nattvarden är Gud närvarande som agape, som offer men samtidigt i en vilja till förening, att vara tillsammans med människan. Nattvarden binder även samman oss människor vid varandra. Här visas konkret hur Guds kärlek till människan och kärleken människor emellan flyter över i varandra och binder oss samman.⁷⁶

Lathrop menar att kyrkans eukaristi kommer ur evangeliernas berättelser kring Jesus möten med syndare, de orena och de maktlösa, den stora massan, de många och hans måltidsgemenskap med dem. Att den givetvis härrör från Jesu sista måltid men även från gamla testamentets profettradiation och dess tal om det kommande Gudsrikets ankomst och

71 Lathrop, Gordon W., 2008, s.25

72 Stinissen, Wilfrid, 2008, s.68

73 Ibid., s.69

74 Ibid., s.70

75 Ibid., s.91

76 Ibid., s.134

andra måltidsberättelser i GT. Men för att nattvarden, eukaristin, skall vara denna öppna bordsgemenskap, och trogen evangelierna, krävs det att nattvardsgudstjänsten är kyrkans centrum. Att ätandet och drickandet blir en igenkännbar men enkel och annorlunda måltid. Som knyter an till sändning av mat, hjälp och hopp till dem som lever på gatan.⁷⁷

I talet om kristen människovård utgår man oftast från barmhärtighet. Någon som vill hjälpa utan att kräva något igen. Men Tyrberg menar att detta kan upplevas som en hjälp uppifrån. Men den kristna kärleken lever i ett nedifrån perspektiv och därför behöver barmhärtighetstanken förenas med solidaritets och rättighetstanken.⁷⁸ Jeanrond hänvisar i sin bok "Guds närvaro" till Johann Baptist Metz som menar att eukaristin gör oss känsliga för lidandet i vår egen värld idag. Eukaristin ställer krav "på att vi engagerar oss i solidaritetshandlingar med dem vars liv hotas av dödens makt, det vill säga med alla de kvinnor, män och barn vars liv blir beskuret av lidande, fattigdom, patriarkaliskt förtryck eller någon form av exploatering".⁷⁹ En annan teolog, Gustavo Gutiérrez, menar att om vi skiljer på gudstjänst och nästankärlek har vi förkastat vad Jesus förmedlar. Jeanrond summerar dessa tankar med att säga att eukaristin är en unik symbolisk akt som kombinerar ord, sakrament och solidaritetshandlingar.

På SK:s hemsida utvidgar man tankarna kring kyrkans uppgift och talar om den kristna trons grund och mål. Det är kärleken som är grunden och målet. Kärleken kommer från Gud och kärleken ger liv. Och kärleken går att uppleva i relation med andra människor och med Gud. Andra ord som används är kyrkans centrum och livskälla. Det är Jesus Kristus och evangeliet om honom. Detta evangelium leder enligt SK människan till gemenskap med Gud.⁸⁰ Men enligt Tyrberg kan evangeliet bara verka befriande om kyrkan verkar i lyhördhet för människorna. Det är inte kyrkan som ska sätta agendan och bestämma vad människor behöver.⁸¹

Jeanrond menar att det är evangeliet som leder det personliga förändringsarbetet och är inspirerat av Guds rikes ankomst. Detta möte med evangeliet leder till ett förändringsarbete som förändrar relationen till Gud, till andra människor, till skapelsen och till sig själv och han ser tre kännetecken på detta arbete:

1. *Guds rike kännetecknas av sin frihet från allt slags fruktan och förtryck.* Med detta menar Jeanrond att Jesus i sitt tjänande visade att Guds vilja är att alla ska leva i Guds kärleksfulla närhet. Befriade från både fruktan och hotande onda makter. Att erkänna denna frihet i Kristus går före alla andra förpliktelser. Det kan vara

77 Lathrop, Gordon, W., 2008, s.24, 25

78 Tyrberg, Karl-Johan, 2006, s.73

79 Jeanrond, Werner, 2006, s.163

80 www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=656334

81 Tyrberg, Karl-Johan, 2006, s.73

förpliktelser mot familjen, det egna templet, det egna landet eller den religiösa lag som råder. Jeanrond betonar att Guds lag inte tar hänsyn till det yttre som social eller etnisk tillhörighet eller att vilka som är Guds folk inte beror på medborgarskap och kön. Det är våra skillnader som blir kännetecknen på att vi är Guds folk, de får inte bli hinder.⁸²

2. *Alla och envar är inbjudna att bli delaktiga i detta rike.* Här lyfter Jeanrond in tanken om jämlikhet. Det finns alltså en radikal jämlikhet i tjänargärningen på vägen till riket och statustänkande skulle betyda ett våldförande på den jämlikheten.

3. *Det finns ett element av överraskning*

Jeanrond talar om den Heliga Anden som en förutsättning för kreativa möten. Han citerar Irenaeus av Lyon ”Där kyrkan är, är Guds Ande; och där Guds ande är, där är kyrkan och allt slags nåd. Anden är sanning”. Anden måste enligt Jeanrond få utrymme att försätta oss i rörelse och med sanningens uppenbarelse överraska oss.⁸³

2.7 Nattvardens ordning och bruk i Svenska kyrkan

2.7.1 Luther och nattvardsvinet

Martin Luther skrev två mässliturgier. Formula Missae 1523 och Deutsche Messe 1526. Den sistnämnda bröt mest mot den romerska mässan och var tänkt för den sekulariserade befolkningen.⁸⁴ Formula Missae består av liturgiska anvisningar utifrån hur Luther tänkte sig en reviderad och justerad mässordning utifrån den romersk-katolska liturgin. Och ofta betonar han en liturgisk enhet, enligt Petersson. När det gäller nattvardsvinet, föredrar Luther att inte späda ut vinet med vatten, men hans slutsats är dock att han inte vill trampa på någons frihet i denna fråga.⁸⁵ Luther försvarar själv sin förändring av riterna med att hänvisa till Galaterbrevet 4:31 och anser att kristna är fria att följa riterna men även att förändra dem. Luther menar att nattvardsriten i kyrkan kan skilja sig mot varandra. Det viktiga för Luther verkar vara att instiftelseorden finns med och att det som görs, görs i tro. Friheten är viktig för Luther, men betonar att den kristne ska komma nykter till kommunionen och med rätt sinne.⁸⁶

2.7.2 Kyrkoordningen, nattvardsvinet och tekniken

Nattvarden är det gudstjänstmoment som är föremål för striktast reglering inom SK. Det förstås som ett sakrament och skall alltid ledas av en präst. I den Svenska kyrkohandbokens

⁸² Jeanrond, Werner, 2006, s.156

⁸³ Ibid., s.157

⁸⁴ Petersson, Lena, 2005, s.46

⁸⁵ Ibid., s.45

⁸⁶ Ibid., s.46

ordning för högmässan rymmer flera obligatoriska delmoment, och flera på förhand bestämda alternativ för exempelvis nattvardsbönen. De nattvardsgudstjänster som kallas temamässor rymmer större valfrihet.⁸⁷

I KO står det inledningsvis i kapitel 20 att nattvarden är en helig måltid med bröd och vin: Måltiden är ett sakrament, instiftat av Jesus Kristus. Hans åminnelse, offerdöden och uppståndelsen, firas i måltiden. Det är en helig måltid som förenar kyrkan och den enskilde med Jesus och alla troende i alla tider. Kristus är närvarande i måltiden och ger sig själv i det välsignade brödet och vinet. Nattvarden är en festmåltid och ett trons mysterium, där människan får del av offret och segern över döden i tacksamhet och innerlig gemenskap. Nattvardens instiftelseord är en bön som berättar om att Jesus instiftade nattvarden, att den heliga Anden är närvarande och ett utdelande av bröd och vin som är välsignat. Det som människan får del av när hon i tro deltar i måltiden är det som Jesus själv gav sina lärjungar i samband med den första måltiden, nämligen gemenskap, syndernas förlåtelse och evigt liv. Enligt KO strävar kyrkan efter en synlig enhet och enheten i nattvarden är ett tecken på denna enhet och för världens enhet. Även delandet ska få synliga konsekvenser i världen då delandet av brödet vid Guds bord påverkar hur brödet delas i världen. Och det är mot den himmelska måltidens fullkomlighet som blicken är riktad.

Vidare finns det åtta paragrafer som tar upp grundläggande bestämmelser. Bland annat att nattvarden ska firas med instiftelseorden och ett utdelande av det välsignade brödet och vinet. Måltiden ska ledas av en behörig präst i SK och alla döpta är välkomna att ta emot nattvardsgåvorna. Vid utdelandet får någon som tillhör SK och är döpt biträda. Måltiden skall firas i församlingens gemenskap, undantag finns dock.⁸⁸

När det gäller frågan om vad nattvardsvinet skall innehålla behandlade biskopsmötet frågan på januarimötet 1978. De rekommendationer de kom fram till och som gäller än idag var följande tre alternativ:

1. ”Alkoholhaltigt vin varvid bör uppmärksammas möjligheten till vin med låg alkoholhalt.
2. Vin blandat med vatten.
3. Nattvardsvin, ej alkoholhaltig dryck, ”dryck som kommer från vinträd.

Mötet har vidare rekommenderat att kyrkoherden fattar beslut om vilket alternativ av vin som skall användas sedan han hört församlingens kyrkoråd och övriga präster samt om nödvändigt efter överläggning med biskopen”.⁸⁹

87 Beckman, Ninna E., 2005, s. 51

88 www.svenskakyrkan.se/kyrkoordningen

89 citat: www.riksdagen.se - KrU 1980/81:18, Betänkande 1980/81:KrU18 med anledning av motion om användningen av alkoholfritt nattvardsvin

Det konkreta tillvägagångssättet i nattvarden, tekniken, ska främja mötet med Kristus som ett igenkännande möte, skriver Anders Björnberg i boken *Nattvardspastoral*. Det är i måltiden vi känner igen Kristus. Men mötet i måltiden är förenande, då gemenskapen människor emellan hör dit. Och det är Kristus som gör oss till ett med varandra. Björnberg fortsätter med att beskriva måltidens möte som en kallelse, en sändning, att både leva i och leva ut den kärlek som tas emot i nattvarden.⁹⁰

2.8 Sammanfattning

I kapitel 2 beskrivs nattvarden utifrån Svenska kyrkans ordning och bruk. Hur gudsmötet och det mellanmänskliga mötet hänger samman och att SK:s ambition är att gudstjänst och diakoni skall ha ett gemensamt flöde. Men även hur nattvarensvinet i SK rent praktiskt ska administreras med tanke på innehållet. Samtidigt lyfts BEM dokumentets synpunkter på nattvarden och dess liturgiska utformning fram. Här framhålls att viss liturgisk variation är berikande

BEM dokumentets nattvardsmotiv beskrivs och då främst gemenskapsmotivet. Dels vad detta motiv rent historiskt sett har haft för betydelse, men även hur det under 1900 talet vuxit fram en ökad förståelse kring gemenskapen i nattvarden och att måltiden handlar om något mer än den enskildes relation till Gud. Nattvarens egenart är att gemenskapen med Gud är ouplösligt förbundet med gemenskapen till nästan. En av orsakerna till att gemenskapstanken tidigare förvanskades kan, enligt feminsitteologer, bero på en manlig och hierarkiskt präglad nattvardsgudstjänst, med tydliga gränsdragningar.

Enligt teologer som studerats i uppsatsen föder nattvarden bland annat sympati, solidaritet och en ökad känslighet för lidande. I nattvarden får den enskilde ta emot kärlek från Gud och förväntas ge denna kärlek vidare till nästan. Och enligt vissa teologer är nästan inte bara en annan människa, utan Kristus själv.

90 Björnberg, Anders, 1995, s.100

3. Det etiska kravet

3.1 K. E Lögstrup och skapelsen

Knut Ejler Lögstrup (1905 – 1981) var en dansk teolog och filosof som bland annat studerat för Martin Heidegger. 1943 utnämndes Lögstrup till professor i etik och religionsfilosofi vid teologiska fakulteten i Århus. Från hösten 1944 till andra världskrigets slut var Lögstrup tvungen att ”gå under jorden”, på grund av han engagemang i motståndsrörelsen mot Nazityskland. 1956 kom Lögstrups bok *Den etiske fodring* ut, som på svenska fick titeln *Det etiska kravet*. I boken ger Lögstrup en humanfilosofisk redogörelse för kärleksbudskapet i Jesus undervisning. ”Grundtanken är att människor alltid är beroende av och därmed utlämnad till varandra och att denna verklighet, detta faktum, innehåller ett outtalat krav om att ta vara på den andra människans liv”.⁹¹

Lögstrup är i sin bok inriktad på nuet och på det som pekar in i framtiden.⁹² Han utgår ifrån tanken att tron på en gudomlig skapare bakom allt liv, är förlorad i Europa. Gud blir enbart förknippad med religiösa fenomen som är okroppsliga.⁹³ Nedvissnandet av en äldre frisk och levande skapelsetro med fäste i fornkyrkan och reformationen har sammanhängt med kyrkosamfundens prägel av lagiskhet och deras förlust av evangelium.⁹⁴ Det har bland annat skett genom att det funnits en koppling mellan skapelsetron och den världsliga överheten. Men även kyrkosamfundens koncentration på de två senare trosartiklarna har bidragit till att viktiga drag i Bibelns tal om Kristi verksamhet och om Anden i naturens liv fallit bort menar teologiprofessor Gustaf Wingrens i sin tolkning av Lögstrup, i förordet till *Det etiska kravet*.⁹⁵ Vidare hänvisar Wingren till Lars-Olle Armgard. Denne skriver i sin avhandling om Lögstrup att han bär en genomförd och logisk underbyggd skapelsetanke men samtidigt en visshet om att denna skapelsetanke bygger på en personlig tro som är hotad. För att världen ska läkas krävs en återställd skapelsetanke och för detta krävs en kamp.⁹⁶

Lögstrup utgick ifrån att skapelsetankens livsförståelse var borttappad.⁹⁷ Och att den onaturliga motsatsen mellan teologi och naturvetenskap, som satt sig fast i vår kultur, bidragit till att skapelsen handlar om geologi, botanik och zoologi.⁹⁸ Lögstrup menar att de

91 <http://teo.au.dk/forskning/aktuelt/loegstrup/livogvaerk/etikerens> (egen översättning)

92 Lögstrup, K.E., 1992, s.25

93 Ibid., s.11

94 Ibid., s.13

95 Ibid., s.10

96 Ibid., s.20, 21

97 Ibid., s.15

98 Ibid., s.13

första elva kapitlen i 1:a Mosebok är en självständig samlad enhet och vill inte dela in dem i Skapelseberättelse och Syndafallsberättelse. Dessa kapitel handlar om hela mänskligheten, om alla folk, om det vi alla på jorden får vårt liv ifrån. Men här finns också skadan och de nödvändiga spärrarna mot skadan, regler mot mord och stöld. Dessa regler finns överallt på vår jord och styrs med hjälp av dom och straff hos alla folk. Detta hör till skapelsens sammanhang och är Guds inrättade skydd för livets bestånd.⁹⁹

Lögstrup vill återupprätta den första artikeln om skaparen då han anser att denna gått förlorad i en av upplysningstiden präglad kultur. Han menar att kyrkosamfundet har begränsat sin förkunnelse till att omfatta endast den andra och den tredje trosartikeln och på basis av vardagliga fenomen är det nödvändigt att återupprätta den första artikeln om Skaparen. Allt för att evangeliet om Kristus skall återfå sin karaktär av evangelium.¹⁰⁰

3.2 Det etiska kravets dimensioner

3.2.1 Innehåll och ensidighet

Lögstrup skriver att det etiska kravet består av två delar. Dess *innehåll* är ett empiriskt konstaterande att den ena människans liv är inblandat i den andra människans liv. Dess *ensidighet* innebär att den enskildes liv är en förblivande gåva och därav kan vi aldrig kräva någon i gengäld för vad vi gör. Detta går endast att tro eller förneka, inte konstatera empiriskt.¹⁰¹ Ensidigheten kan förklaras av en kamp mellan mina förväntningar på livet och tillvaratagandet av den andres liv. I denna kamp ”måste mina förväntningar ge vika”.¹⁰² Detta går endast att tro eller förneka, inte konstatera empiriskt, enligt Lögstrup.¹⁰³ Vad händer med det etiska kravet om vi skadar det? Lögstrup menar att om jag trampar ner det etiska kravet inom mig själv, bär jag därefter en skada som drabbar mitt eget jag.¹⁰⁴

3.2.2 Suveräna och instängda livsytringar

Gud handlar och visar omsorg genom yttre tecken, förlopp, som människan, oberoende av religion kan iaktta. Som regn, sol, grönska och frukt. Detta gäller även alla varelsers spontana omsorg om sin avkomma. Detta lyfter Jesus upp som en förebild för sin frälsningsgärning och Guds kärlek verkar i allt detta och håller världen vid liv. De är de faktiska skeendena. Det Lögstrup vill säga är att livet vilar på skeenden som är oss givna, som vi inte är herrar över eller som vi aldrig beslutat oss för. Men på samma sätt blir vi även

99 Ibid., s.14

100 Ibid., s.12

101 Ibid., s.153

102 Ibid., s.167

103 Ibid., s.153

104 Ibid., s.31

delaktiga i den dagliga förstörelsen av livet genom att reaktionerna har tagit sitt välde i oss, reaktioner som vi inte bestämt oss för. Dessa två olika fenomen beskriver bibelns syn på skapelse och dess motsatts, destruktion.¹⁰⁵ Lögstrup talar här om de suveräna livsytringarna som är skapande, och ger liv. Medan de instängda, de kretsande är livsförstörande och vållar död.¹⁰⁶

Kärleken är exempel på en suverän livsytring som bara finns, som vi inte beslutar om och som tar oss i sitt våld och som leder till att livet består, går vidare från släkte till släkte. Dess motsats är direkt livsförstörande, som exempelvis svartsjuka, avund och misstro men är ändå oundvikliga.¹⁰⁷ Gustav Wingren skriver i förordet till Det etiska kravet att "Det är ett faktum att alla de fyra evangelierna redan i sin start förutsätter, att Jesus går ut bland skadade människor och skänker dem en hälsa som de behöver och som de längtar efter. Den tidens människor var som vi, deras liv fick näring av suveräna livsytringar samtidigt som det förstördes av instängda, kretsande livsytringar, misstro, självrättfärdighet, avund. Evangelium blir Jesu ord blott mot denna mänskliga bakgrund".¹⁰⁸

Barmhärtighet är ett annat exempel på en suverän livsytring. Den väljer upp när vi ser någon i nöd. Frågan är hur vi svarar på denna livsytring. Om vi stannar upp och hjälper den nödställda räddar man någons liv. Om man likgiltigt går vidare kommer dennes "död" att vila som en outplånlig skuld över hela min fortsatta tillvaro på jorden. Här kommer det etiska kravet in. Det står inte bokstaverat i någon text utan springer fram ur livets lopp och medför att vår medmänniskas liv är lagt i vår hand. Om jag anser att mitt eget liv är värt att tillvaratas, är jag förpliktigad att ta till vara min medmänniskas.¹⁰⁹

Tillit och uppriktighet är andra exempel på suveräna livsytringar enligt Lögstrup. Dessa leder oss in i de okända samtalen med människor vi möter, de som vi inte känner och de som är oss främmande. För Lögstrup är dessa livsytringar livsnödvändiga öppningar för samlivet på jorden.¹¹⁰ Han menar att Jesus ger stöd åt suveräna livsytringar och sätter spärrar mot instängda livsytringar. En del anser att Lögstrup saknar en kristologi, men genom sitt tal om Jesu mänsklighet och Jesus som den enda friska människan i vår historia, menar Wingren i sitt förord att så inte är fallet. Jesus är den andra Adam. Den första Adam (= människa) är människan som bär döden som följe. Den andre Adam, Människan Jesus, den enda med rent liv, bär livet som följe.¹¹¹ Kristologin skildras i de fyra evangelierna av Jesu gärningar som ett givande av liv och en ny start åt skadade människor. Jesus möter

105 Ibid., s.11

106 Ibid., s.23

107 Ibid., s.12

108 Ibid., s.13

109 Ibid., s.16

110 Ibid., s.17

111 Ibid., s.19

konkret skadade människor och utför två slags handlingar i dessa möten. Dels botar han sjuka och dels förlåter han synder. Jesu handlingar återställer och läker ett skadat människoliv. Jesus gör förstörda och urspårade människor livdugliga och friska. Med Irenaeus ord "Jesus återställer skapelsen".¹¹² Lögstrups kristologi innebär att skapelsen goda liv återställs, det som förstör i tillvaron får genom Jesus från Nasaret möta motstånd.¹¹³

3.2.3 Jesu förkunnelse

Lögstrup lyfter upp vikten av att förstå förkunnelsen. Och menar att det är en förutsättning för att kunna acceptera den för dess eget innehålls skull. Om man inte förstår den kan förkunnelsen bli påtvingad och det blir ingen skillnad mellan förkunnelse och obskurantism. Förkunnelsen skall utmärkas av att den går att förstå, att den stämmer överens med något i vår tillvaro, för att inte uppfattas som ligkiltig. Men den kan ändå både förarga och tillmötesgå oss.¹¹⁴ Det Jesu förkunnelse rör vid i vår tillvaro är den enskildes förhållande till den andra människan.¹¹⁵ Lögstrup gör en koppling mellan förhållandet till Gud och till nästan och en förutsättning för denna relation är att vi, som Luther uttrycker det, är dagligt bröd i varandras liv.¹¹⁶ Teologen Friedrich Gogartn menar att den enskildes förhållande till Gud avgörs i den enskildes förhållande till den andra människan. Lögstrup frågar sig då vad den enskildes förhållande till den andra människan består av, då det är här som den enskildes förhållande till Gud avgörs. Och vad kan mänskliga förhållanden gå ut på då de är så nära sammanlänkade med förhållandet till Gud?¹¹⁷ Lögstrup tänker sig att Gud i förhållandet mellan människor har en bestämd avsikt med den andra människan. Men samtidigt som Gud drar omsorg om den andra människan avgör Gud sitt förhållande till den enskilde. Det är alltså i förhållandet mellan människor som blir platsen där ens förhållande till Gud avgörs.¹¹⁸

3.2.4 Livsförståelse

På 1800-talet, var en bärande tanke i etiken, mycket pga. Kants inflytande, att man skulle respektera den andra människans självständighet och oberoende. Detta ledde till att varje människa tolkades som en värld för sig som alla andra var utanför. Lögstrup menar att denna tanke inte stämmer, då det i vår tanke om respekt för den andres oberoende och självständighet uppstår en fråga. Vad har min livsförståelse med den andra människan att

112 Ibid., s.18

113 Ibid., s.25

114 Ibid., s.35, 36

115 Ibid., s.37

116 Ibid., s.39

117 Ibid., s.37

118 Ibid., s.38

göra, "när jag utifrån den inbillar mig att jag bättre än hon vet vad som är bäst för henne?"¹¹⁹ Vår syn på människans existens formar vår livsförståelse. Men livsförståelsen kan även få mer bestämda drag med fast struktur och på så sätt bli trängre och trängre. Livsförståelsen kan stelna till en ideologi och bli en absolut storhet för den enskilde. Om det blir på detta sätt så ökar risken för arrogans och övergrepp mot den andre.¹²⁰ Så övergrepp mot en annan kan dels ske i ideologins namn eller vid brist på livsförståelse.¹²¹ Men med hjälp av min livsförståelse kan jag ta reda på vad den andra människan är mest betjänt av. Lögstrup kallar det för "omdöme utifrån sin egen livsförståelse". Denna livsförståelse måste hämta sitt innehåll från samma mänskliga relationers och institutioners själsliga innehåll (*Med det själsliga innehållet menar Lögstrup det rådande kärleksbegreppet och dess distinktion mellan gott och ont samt att detta utgör en del av oss själva.*¹²²) som givit den andra människan hennes livs innehåll. Därigenom kan den enskilde utifrån sin egen livsförståelse få reda på vad kravet i det konkreta fallet går ut på.¹²³

3.2.5 Tilliten

Lögstrup utgår ifrån att det i varje möte mellan människor ligger ett outtalat krav. När en annan människa visar eller begär tillit, lägger hon mer eller mindre av sitt liv i den andres hand. Det beror på många olika faktorer hur mycket som står på spel för den människan som visar eller begär tillit. Men det centrala är att tilliten är oss given, den beror inte på oss. Den beror inte på vårt godtycke, enligt Lögstrup.¹²⁴

Att visa tillit innebär att man utlämnar sig själv. Lögstrup talar om tillit och förväntan. Hur olika våra förväntningar på varandra kan vara och vilka konsekvenser detta får. En människa som i tillit vågat sig fram för att bli tillmöteskommen och inte blir det, upplever en inre konflikt med en stark emotionell prägel, som hanteras genom att beskylla den andre för att ha begått någon orätt. Man måste uppfinna en liten orätt för att en känslomässig reaktion skall vara motiverad. I grund och botten handlar detta om en sviken förväntan. Detta avvisande självutlämnande kan ge utslag i moraliska domar.¹²⁵

Kommunikation består alltid i att våga sig fram för att bli tillmöteskommen. Det är kommunikationens nerv och det etiska livets grundfenomen. "Därför behövs det inte en uppenbarelse i teologisk mening för att kunna höra det krav som följer av detta".¹²⁶ Hur vi

119 Ibid., s.55
120 Ibid., s.56
121 Ibid., s.61
122 Ibid., s.131
123 Ibid., s.89
124 Ibid., s.50
125 Ibid., s.42-44
126 Ibid., s.50

svarar på varandras kommunikation, vår hållning till varandra, bidrar till vilken omfattning och färg den andres värld får för honom själv. Vi bidrar till att ge varandras värld dess gestalt och till den andres upplevelse av världen. Det är utifrån detta perspektiv som Lögstrup menar att det finns ett outtalat, anonymt krav på oss, om att ta vara på det liv som tilliten lägger i vår hand.¹²⁷ Men han menar att det finns två urarter av kommunikation mellan människor. Dels den som styrs av det människan tror är godhet, att vara undanlidande och ge vika. Människan vill sprida trivsel, och ömsesidig beundran är ett medel för det. Han talar om att leva i "likgiltighetens fred", där var och en får det de begär av beröm och förståelse. Egentligen sker det ingen kommunikation mellan dessa människor trots att det utåt sett verkar vara en mänsklig samvaro. Motsatsen till denna samvaro består då i att vilja göra om den andra. Den enskilde har en mängd åsikter om hur den andre skall vara och hur saker och ting skall ordnas. Och för den enskildes livsförståelses skull blir han arrogant och begår övergrepp på den andre.¹²⁸

Det outtalade kravet ryms i varje mänskligt förhållande och går inte att jämställa med den andres krav eller önskningar som är uttalade. Det är skillnad mellan den andres egen tolkning av den tillit som hon eller han begär eller visar och det krav som är givet med tilliten Lögstrup kallar ett skapat faktum som det är upp till den enskilde att tolka. Detta kan innebära att den enskilde får gå emot den andres önskningar om den enskilde kommer fram till att detta är den andre till godo. Om den enskilde hela tiden skulle ställa sig till förfogande för den andres önskningar eller uttalade krav skulle livet bli ansvarslöst och bara handla om att göras till den andres redskap. En slags inställsamhet mellan människor som enligt Lögstrup inte är av godo. Det kravet blir ett krav på eftergivenhet medan det outtalade kravet är ett krav på kärlek.¹²⁹

3.2.6 Kravet och Konventionen

Lögstrup lyfter även fram konventionen, våra sociala normer, som underlättar vårt umgänge med varandra. De gör umgänget obesvärat och friktionsfritt och besparar oss själsligt blottande.¹³⁰ Men de sociala normerna kan ändras under tid, i och med att samhällsstruktur, familjestruktur förändras.¹³¹

Sociala normer kan enligt Lögstrup vara ett beskydd för att undgå att varje samvaro blir outhärdligt. Men samtidigt reduceras genom konventionen tilliten och kravet på att ta

127 Ibid., s.51

128 Ibid., s.57

129 Ibid., s.53

130 Ibid., s.51

131 Ibid., s.118

vara på den andres liv.¹³² Konventionens former kan till och med utnyttjas för att reducera tilliten och dess krav, och skapa avstånd mellan människor. Om tilliten möts av något annat än av ett mottagande av den, slår den över i misstro. Det sker genom avvisande, reservation och likgiltighet. Eftersom ingen vill utsättas för dessa tre bemötanden neutraliserar den tillitsfulle sin tillit på förhand. Lögstrup menar att det egna livets egna alternativ är omsorg eller ödeläggelse. Dessa två alternativ blir för starka för oss och vi utnyttjar därför stillastående konventionen som en form av tillvaron och drar oss därmed undan alternativen.¹³³ Lögstrup talar om att varje etisk avgörelse har två riktningar, en inåt och en utåt. Riktningen inåt handlar om att ta tillvara på den andres liv eller ta hänsyn till sig själv på den andres bekostnad. I den utåtgående riktningen avgörs hur den inåtgående "tanken" skall gestaltas i ord (kan även vara tystnad!) och/eller handling. Den enskilde måste i båda fallen ha kunskap om människans förväntningar och hur dessa eventuellt infrias men även om vilka faror som människans livsinnehåll kan utsätta henne för och hur hon skyddas mot dessa faror.¹³⁴

Det radikala kravets avsikt och funktion är nästintill det samma som de rättsliga, moraliska och konventionella normernas. Funktionen är att beskydda den andra människan. Skillnaden är att de sociala normerna ger anvisningar om vad man bör eller inte bör göra och sedan följa dem. Men människans avsikt med dessa normer behöver inte vara att man vill ta vara på den andra människans liv. Avsikten kan istället enligt Lögstrup vara, att det handlar om en vana, att man är rädd att den yttre ordningen bryts ned eller blir instabil eller att vinna något antingen i sina egna eller i någon annans ögon. I och för sig så innebär dessa motiv att de sociala normernas krav blir åttlydda.¹³⁵

Då de sociala normerna är till för att skydda olika mänskliga relationer och institutioner, "från vars själsliga innehåll den andre människan har fått sitt eget livs innehåll, dess förväntningar och problem" kan dessa normer användas vägledande då den enskilde ska avgöra vad den andra människan behöver mest.¹³⁶ Med sociala normers vägledning kan man komma långt, men de är inte tillräckliga enligt Lögstrup, de räcker inte till. Ett exempel är när det själsliga innehållet i de särpräglade mänskliga förhållandena och deras institutioner ändrar sig, medan de sociala normerna består, kan effekten bli den motsatta. Det beskydd de skulle ge kan förvandlas till våld. När motivet för att rätta sig efter de sociala normerna består av rädsla för att den yttre ordningen skall hamna i gungning försämras blicken för de felaktiga förhållanden som de sociala normerna kan hamna i.¹³⁷

132 Ibid., s.51

133 Ibid., s.52

134 Ibid., s.88

135 Ibid., s.85

136 Ibid., s.88

137 Ibid., s.93

3.2.7 Vem riktar sig kravet till?

Kravet är att ta vara på den andres liv, eftersom de tillhör samma värld. Och eftersom de tillhör samma värld har den enskilde den andra människans liv i sin hand. Kravet är därför riktat till den enskilde. Den enskilde måste själv, med insikt, fantasi och förståelse ta reda på vad kravet går ut på, även om det skulle gå stick i stäv med vad den andre själv önskar och förväntar sig.¹³⁸ Eftersom kravet är riktat till den enskilde, och det är den enskilde som själv måste söka vad kravet i den specifika situationen går ut på, skulle detta kunna leda till arrogans och övergrepp. Vad gagnar bäst den andre, även om detta skulle göra den andre besviken eller fylla honom med motvilja? Som tidigare beskrivits så menar Lögstrup att den enskilde blir klar över vad som bäst gagnar den andre utifrån sin egen livsförståelse.¹³⁹

Men att säga att man har den andra människans liv i sin hand betyder inte enligt Lögstrup att man har den andra människans vilja i sin hand även om vi är varandras värld. Det är mer den andra människans sinnesstämning som den enskilde har i sin hand.¹⁴⁰ Den enskilde kan i ord och handling visa på vad han tycker gagnar den andre mest men kan inte påverka hur den andre kommer att reagera på detta. "Viljan att bli klar över vad den andre är mest hjälpt av och att tala, titta och handla utifrån den klarheten måste vara kopplad till viljan att låta den andre vara herre i sin egen värld". "Kravet är alltid ett krav om att använda den utsatthet som det uppstår ur, för att spränga den andres instängdhet och få hans blick att se vida omkring". Det handlar inte om att göra om en annan människa. Den enskilde måste stanna upp för den andres individualitet och vilja.¹⁴¹ Det uttryck som Lögstrup ofta använder, "att ha en annan människas liv i sin hand" är en metafor, ett uttryck med emotionell kraft. Han menar att vi människor är beroende och utlämnade till varandra, och våra förhållanden är maktförhållanden. Men i varje förhållande bör det finnas en insikt om att varje människa är en självständig varelse och en ansvarig individ. I detta mellanmänniskliga beroende och maktförhållande uppstår kravet. Men det innebär aldrig att ta den andres självständighet ifrån honom, att ta ifrån honom ansvaret.¹⁴²

3.2.8 Kravet är tyst

Det tysta etiska krav som Lögstrup talar om förblir ljudlöst, outtalat, och den enskilde, till vilken kravet är riktat, måste i varje enskild situation, varje förhållande själv avgöra vad

138 Ibid., s.54

139 Ibid., s.55

140 Ibid., s.59

141 Ibid., s.58

142 Ibid., s.60

kravet går ut på.¹⁴³ I motsats till de krav och förväntningar som den andre kan ställa på den enskilde är det radikala kravet tyst, outtalat. Även i motsats till de sociala normerna är det tyst. De sociala normernas krav är däremot formulerbara. De skapar en viss ordning som gör att våra gemensamma liv kan existera. Vissa bestämda omständigheter i en situation avgör vilka ord eller handlingar som skall användas. Lögstrup poängterar att dessa ord och handlingar, även de kräver insikt, och att de inte kan åtföljas utan omdöme. Det radikala kravet uppstår i att den ena människan är utlämnad åt den andre. I motsats till de sociala normerna, som kan formuleras, finns det inga anvisningar på hur den andres liv, som är utlämnat åt den enskilde, ska tillvaratas. Det radikala kravet specificerar ingenting, det är tyst. Vilka ord och gärningar som den andre skall betjänas av, ligger helt hos den enskilde att avgöra från fall till fall. Den enskilde får avgöra vilka ord och gärningar som skall användas utifrån sin egen osjälviskhet och livsförståelse.¹⁴⁴

3.2.9 Kravet är radikalt

Det är just för att kravet är outtalat som det är radikalt, oavsett hur liten sak det än gäller. Kravet följer inte rådande moral eller rättsuppfattning. Det handlar om att den enskilde i tanke och handling skall utgå från den andres liv, helt osjälviskt. Kravet blir radikalt genom att den enskilde i sin osjälviskhet avgör vad som bäst gagnar den andre. Det handlar om att ta vara på den andres liv oavsett om det påverkar den enskilde på ett jobbigt sätt,¹⁴⁵ oavsett om det är en vän eller fiende och oavsett på vilket sätt den andre är utlämnad åt den enskilde, i välkomnande tillit eller i självhävdande fiendskap.¹⁴⁶ Att kravet är radikalt innebär att det aldrig kan förverkligas omedelbart. Det blir ett glapp mellan den enskildes förhållande till kravet och till de handlingar, ord, avsaknad av handlingar eller tystnad som förhållandet leder till. Det radikala kravet bär inga anvisningar för vilken handling som skall ske i vilken situation. Den enskilde skall själv avgöra detta utifrån sin egen livserfarenhet och insikt. I bedömningen av den andres situation måste den enskilde använda sin fantasi för att kunna ställa sin insikt, erfarenhet, bedömningsförmåga till tjänst för den andre.¹⁴⁷ Kravet bryts som genom en prisma på olika sätt beroende på dess själsliga innehåll. Varje relation har ett själsligt innehåll men detta är olika beroende på vilken relation man har, från folk till folk, från tid till tid och därav bryts kravet på olika sätt. Beroende på hur samhällsstruktur och familjestruktur ser ut så kräver kravet olika handlingar. Och dessa strukturer ändras

143 Ibid., s.54

144 Ibid., s.86

145 Ibid., s.75

146 Ibid., s.76

147 Ibid., s.135

under tid och rum.¹⁴⁸ Det radikala kravet påverkas av och bryts mot relationens själsliga innehåll och den aktuella kontexten. Men kan hämmas av vår natur. Likgiltighet och slöhet leder enligt Lögstrup till fantasilöshet medan en stark expansionsvilja och självhävdelse skapar ett motsatsförhållande till det faktum som kravet uppstår ut.¹⁴⁹

Det radikala i Kravet yttrar sig inte som gemenskap utan Lögstrup menar att den i etisk mening isolerar då kravet förhindrar att mötet där kravet uppstår blir en gemenskap. Detta på grund av att kravet ej består i den andres önskningar eller uttryckliga krav. Det radikala yttrar sig också genom att den andre inte har rätt att ställa kravet, även om det handlar om att ta vara på den andres liv. De krav som den andre är i sin rätt att ställa är bestämda av sociala normer och måttstockar, "moraliska, rättsliga och konventionella, som följer av vårt liv med och mot varandra".¹⁵⁰

Kravet är ovillkorligt, oändligt och absolut och är inget krav som de båda parterna har kommit överens om, här finns inget givet att utgå ifrån. "Det faktum ur vilket kravet uppstår, att mer eller mindre av hans liv är i min hand, har nämligen tillkommit utan hans eller min medverkan och utan att han eller jag kunnat avge vår åsikt om det". Lögstrup poängterar att det radikala i kravet inte handlar om ett gränslöst ansvar för den enskilde gentemot den andre, för allt möjligt som den enskilde inte har att göra med. Det handlar inte om att tillfredsställa den enskilde genom att ge dennes liv ett innehåll.¹⁵¹ Då man hamnar i det gränslösa ansvaret finns alltid en risk för övergrepp enligt Lögstrup, då man vill ta ansvar för alla. Resultatet blir istället att man tar ansvaret ifrån dem.¹⁵² Men då den ena är mer eller mindre utlämnad åt den andre, och har mer eller mindre av den andres liv i sin makt, rör det sig alltid om maktförhållanden. Detta gäller enligt Lögstrup alla våra inbördes förhållanden. Vi står inspärrade i avgörandet om vi ska använda vår makt till det som gagnar den andre eller mig själv bäst. Om vi bekräftar detta faktum utan att lyssna på kravet som uppstår är vi likgiltiga inför frågan om man ska ta vara på den andres liv eller ödelägga det.¹⁵³

3.3 Den naturliga kärleken

Lögstrup ställer sig frågan om den naturliga kärleken bär ett krav om ömsesidighet som sätter den i motsättning till det ensidiga kravet (ensidigheten innebär att livet är en gåva och

148 Ibid., s.136

149 Ibid., s.137

150 Ibid., s.76

151 Ibid., s.77

152 Ibid., s.78

153 Ibid., s.83

därav aldrig kan kräva något i gengäld).¹⁵⁴ Med kravet på ömsesidighet menar han en medvetenhet i förhållandet som handlar om "tjänster och gentjänster". När den andre inte hör till mitt liv som en oundgänglig del av det blir vi likgiltiga för varandra. Det finns ingen hänryckning i ömsesidigheten, utan den består mer av reservation och förhållandet blir till ett medel för vad vi skulle kunna få ut av det. Det finns ingen anledning att upprätthålla ett sådant förhållande för förhållandets skull utan enbart för gentjänsternas skull.¹⁵⁵

När Lögstrup ska ge ett exempel på den naturliga kärleken visar han på föräldern som har omsorg om sitt barn och som upplever att livet har lyckats då barnet har lyckats. Det vill säga att bådas liv lyckas genom samma gärning. Då den andres liv tillvaratas lyckas inte bara den andres liv utan även den enskildes tillvaro påverkas positivt. Den enskildes val bottnar därför i vad båda är bäst betjänta av.¹⁵⁶ I den naturliga kärleken är varje krav onödigt då tillvaratagandet av den andra människans liv är självklart. Här är det samma person vars liv skall tillvaratas som gör ens eget liv till ett mottaget liv.¹⁵⁷ I den naturliga kärleken fångas den enskilde upp av kärlekens rörelse i riktning mot den andre, i längtan att få älska och bli älskad tillbaka.¹⁵⁸

Lögstrup skriver att människor bland annat knyter an till varandra i kärlek, sympati och solidaritet. Anknytningen är helt oförmedlad i kärleken och vänskapen (spontant) medan den i solidaritet sker genom samarbete och gemensamma villkor (socialt). Men en människas tillvaro består av dessa förhållanden. Den enskilde får innehållet till sitt liv genom dem.¹⁵⁹ Om vi skulle bete oss hänsynslöst mot den andre i dessa spontana och sociala relationer skulle vår egen lycka, och vår möjlighet till meningsfullhet, hotas.¹⁶⁰

Det ensidiga kravet och den naturliga kärleken har livsförståelsen gemensamt men det fascinerande med den naturliga kärleken är, att det ensidiga kravets livsförståelse, om livet som givet, är en självklarhet och inte något krav. Det är alltså inte i dessa relationer som det ensidiga kravet behöver infinna sig utan i de möten där den andra människan, vars livs tillvaratagande det handlar om, inte hör till den enskildes eget mottagna liv. Eller när den enskilde kanske inte ens vill att hon ska höra dit. Den andra är obekvämlig och besvärlig, allt annat än skänkt. Men det är just därför, genom att den enskildes liv är honom skänkt, inget är honom givet, som han ska ha omsorg om den andres liv. Den enskilde ställs inför valet att antingen bli sitt eget livs suverän genom att själv avgöra vem som skall höra dit, eller om han vill ta emot livet som mottaget, och därav ta vara på den andres liv. Här skiljer

154 Ibid., s.154

155 Ibid., s.158

156 Ibid., s.154

157 Ibid., s.157

158 Ibid., s.158

159 Ibid., s.155

160 Ibid., s.156

sig den naturliga kärleken och ensidigheten åt då den vars liv som ska tillvaratas och den som gör den enskildes liv till ett mottaget liv, är en och samma person. Tillvaratagandet blir självklart och kravet överflödigt.¹⁶¹ Då den naturliga kärleken inte bygger på det Lögstrup kallar ömsesidighet står den inte heller i motsatsförhållande till det ensidiga kravet. Den naturliga kärleken förutsätter, som det ensidiga kravet, att den andres liv är en gåva.¹⁶²

En annan sak som skiljer den naturliga kärleken och det ensidiga kravet är att den naturliga kärleken kan vissna och helt försvinna. Den kan också visa sig ha varit en illusion. Den naturliga kärleken förutsätter en erotisk hänförelse (psykologisk), ett nära släktskap (biologiskt) eller en själslig samstämmighet (social). Den har en bred sträckvidd, från den kärlek som har könets makt i sig till mer eller mindre svaga sympatier för den som skulle få ut något av det den enskilde gör och till känslan av solidaritet som skapas av gemensamma intressen och villkor.¹⁶³ Den naturliga kärleken kan förvanskas till förtäckt egenkärlek då den andras lycka eller olycka direkt bestämmer ens egen lycka eller olycka. Och den naturliga kärleken kan leda till att den andre blir utlämnad åt den enskilde på många avgörande sätt. Då kan det uppstå konflikter i den enskilde mellan hänsynen till den andre och hänsynen till sig själv. Det är i detta läge som det ensidiga kravet avlöser den naturliga kärleken. Det radikala ensidiga kravet som går ut på att den andres liv ska tillvaratas på den enskildes egen bekostnad. Det är den enskilde som måste ge avkall. Vad han skall ge avkall på beror på hans livsförståelse. "Vad det radikala och ensidiga kravet går ut på beror på ens förväntningar på livet".¹⁶⁴

Lögstrup skriver att vår natur skall vara av sådan art att kärlek skapas i oss enbart i vetskapen om att något av den andra människans liv är i vår hand. Anledningen är vår vetskap att vårt eget liv är oss givet. Inte att den andra människan socialt eller biologiskt är bunden till oss. I Jesu förkunnelse är vår nästa den främmande, fienden. Lögstrup menar därför att skillnaden mellan den naturliga kärleken och kärleken till nästan är att den naturliga kärleken kräver biologiskt eller social samstämmighet. Det som de har gemensamt är livsförståelsen. Däremot kan vi med hjälp av den naturliga kärleken veta något om vad kärleken till nästan är. Ordet är det samma "kärlek" och det är enligt Lögstrup ingen tillfällighet. "I mottagandet av det egna livet - om vi levde i mottagande av det - uppstår kärlekens gärningar".¹⁶⁵

Lögstrups tankar om godhet i mänsklig kommunikation handlar om att den enskilde rättar sig efter den andre, avstår den protest som man vet kommer att irritera, ger upp den

161 Ibid., s.157

162 Ibid., s.156

163 Ibid., s.164

164 Ibid., s.165

165 Ibid., s.172

kritik som man vet kommer att förnärma och undviker de uppgörelser som får den andre att ta illa upp. Lögstrup menar att det människor ofta menar med godhet är en eftergivenhet som skapar förhållanden mellan människor som inte är uppriktiga. Lögstrup menar att även det som kallas kärlek i mänsklig kommunikation är en annan form av inställsamhet som saknar sanning och där offer blir till smicker.¹⁶⁶

3.4 Jesus och kravet

Vilken hållning till den andre ryms i Jesu förkunnelse? Har Jesus så klara riktlinjer i sin förkunnelse, kring hur den enskilde skall tillvarata den andres liv, att kravets tystnad upphävs? Lögstrup menar att så inte är fallet utan att allt Jesus gör och säger i evangelierna är en förkunnelse av det krav som i sig själv är tyst. Därför går det aldrig att systematisera Jesus förkunnelse. Det finns igen bruksanvisning som på förhand tar ifrån människan ansvaret att på förhand lösa de konflikter som kravet ställer på hennes. Lögstrup menar att allt Jesus säger och gör i evangelierna talar om detta enda krav, men att han aldrig med ett endaste ord bryter dess tystnad. Det enda som Jesus enligt Lögstrup säger om kravet är att det är Guds. Det finns inga normer som gäller för allas bästa och därför är det radikalt. "Gud kräver inget annat än vad han själv ger".

Varje ord och varje handling som den enskilde ger den andre har skänkts till den enskilde därför att livet själv med alla de möjligheter det bär med sig i kommunikationen mellan människor, i ord och handling, är en gåva. "När vi därför sätter gränser för kravet, så att det också finns gränser för vad som kan krävas av oss, är det - kristligt sett - därför att vi förnekar att livet med alla dess möjligheter är en gåva. Det som vi inte är skyldiga Gud, är vi inte skyldiga vår nästa".¹⁶⁷ Att livet är givet och att våra ord och handlingar är oss givna innebär inte att vi slipper ifrån vårt eget ansvar kring ställningstagande och insatser som kan hjälpa eller stjälpa den andre. Det handlar mer om att förhindra den enskildes triumf över sig själv och sina handlingar då detta är oförenligt med tacksamhet. Kravet är Guds men Gud har inte skänkt människan åsikter, en livsåskådning eller en teologi. Gud har skänkt människan ett liv med möjligheter att med sin egen mänsklighet, sin fantasi och sin insikt använda sina åsikter, sin livsåskådning, sin teologi. Men Lögstrup vill mena att kyrkan genom tiderna har använt förståelsen av att kravet är Guds till att bryta dess tystnad. Man har velat veta något mer om kravet än att min nästa, i tillit eller misstro, i högre eller lägre grad, är utlämnad åt mig själv. Kyrkan har gjort anspråk på att ha en garanterad kunskap vad som skall sägas i en given situationer och hur våra förhållanden skall ordnas. "Gud har

166 Ibid., s.53-54

167 Ibid., s.138

blivit ett argument, rättsligt, moraliskt och politiskt". På ett högljutt och på ett mindre tilltalande sätt är tystnaden bruten.¹⁶⁸

Lögstrup menar att den kristne inte kan hämta speciella kristna argument i olika frågor utan måste argumentera för sin uppfattning om det ena eller andra som vem som helst och att argumenten måste kunna accepteras av både kristna och icke-kristna. Lögstrup menar vidare att kristendomen inte rustar den enskilda människan med en högre form av kunskap när det gäller exempelvis etik eller politik utan att människan måste använda sitt förnuft, sin insikt och sin mänsklighet för att kunna komma till klarhet, men att hon även måste vädja till medmänniskans mänsklighet, förnuft och insikt oavsett om denna är kristen eller ej. "Guds krav i Jesu förkunnelse går endast ut på att den enskilde i sina ställningstaganden inte utgår från sina egna fullt förståeliga intressen utan utgår från det som bäst gagnar medmänniskan".¹⁶⁹ Och eftersom det själsliga innehållet i rätt, moral och konvention ändras över tid och rum blir de handlingar, ståndpunkter och lösningar i vilket kravet från Jesus förkunnelse bröts i Nya testamentets tid, inte absoluta. Lika lite som de handlingar, ståndpunkter och lösningar som kommer ut av kravets brytning med det själsliga innehållet i rätt, moral och konvention som råder idag.¹⁷⁰

168 Ibid., s.139

169 Ibid., s.140

170 Ibid., s.142

4. Alkohol - ur ett hälsoperspektiv

4.1 Alkoholens syfte

Alkohol har för många människor en viktig roll när det gäller att skilja på vardag och fest, arbete och fritid och kan fylla flera olika funktioner för den enskilde individen. Avslappning, välmående, njutning, ångestlindring, ökat självförtroende eller att förtränga problem är bara några av de syften som alkoholen kan ha. Genom alkoholen, men även av den rådande sociala och kulturella kontexten, kan normer och värderingar omtolkas och individen kan bli mer frigjord och handla mer ohämmat. Trots att alkoholen har en mängd negativa effekter upplever många den som något positivt och socialt. Den ingår även som den del av vår kultur och blir därav en naturlig funktion i många liv.¹⁷¹ Att bli ifrågasatt när det gäller personliga vanor är det inte många som tycker om och har därför svårt att ta till sig det samband som finns mellan dryckesvanor och alkoholskador. Den enskilde underskattar de egna riskerna men även hur en allmänt alkoholtolerant inställning ökar farorna för den människa som är mer sårbar än genomsnittet. Det som kännetecknar många inställning till alkoholen idag är bortträngning och önsketänkande.¹⁷²

4.2 Alkoholens negativa konsekvenser

Men hur farlig är då alkoholen? Alkoholens skador är svåra att mäta i siffror. Speciellt gäller det de sociala konsekvenser som drabbar de barn som växer upp med missbrukande föräldrar eller de kvinnor som misshandlas.¹⁷³ Men enligt en studie från CAN dör mellan 5000 och 7000 svenskar varje år på grund av alkoholrelaterade sjukdomar eller skador. Och omkring 10 % av den slutna sjukhusvårdens patienter lider av sjukdomar som kan relateras till alkohol.¹⁷⁴ De mest dominerande alkoholrelaterade sjukdomarna är psykisk ohälsa, leverskador, fosterskador, störningar i hormonbildande organ samt ökad risk för hjärt- och kärlsjukdomar, vissa cancersjukdomar samt undernäring och övervikt. Därutöver kommer alkoholens sociala konsekvenser för familj och samhälle som är mycket stora.¹⁷⁵ Vid olycksfall spelar även alkoholen en betydande roll. Under 1997 skadades allvarligt eller dödades 1053 personer i Sverige där man misstänkte rattonykterhet.¹⁷⁶ 2011 skriver Trafikverket i sin rapport om trafiksäkerhet att omkring 1000 personer skadas varje år i

171 Dahlin, Emma, Hedlund, Christine, 2009, s.2

172 Andreasson, Sven, 2001, s.16

173 Pellmer, Kristina, Wramner, Bengt, 2007, s.67

174 Andreasson, Sven, 2001, s.31

175 Pellmer, Kristina, Wramner, Bengt, 2007, s.64

176 Andreasson, Sven, 2001, s.33

alkoholrelaterade trafikolyckor medan det 2009 omkom 238 personer i trafiken där 25 % av förarna var alkoholpåverkade, dvs de låg på övre gränsen av vad som klassas som rattfylleri. Men det är svårt att få fram exakta siffror enligt Vägverket.¹⁷⁷ 40% av drunksolyckorna under 90-talet var alkoholrelaterade. 2001 var kostnaderna för den alkoholrelaterade sjukvården 6 miljarder kr.¹⁷⁸ Våld är också ofta relaterat till alkohol. Cirka 70 % av de gärningsmän och 40 % av offren i polisanmälningar gällande våld är alkoholpåverkade. Detta tror man har ett samband med att alkoholen används för berusningssyfte och inte är utspritt över tid.¹⁷⁹ I Sverige har alkoholkonsumtionen ökat under perioden 1996-2003 med 29 %. Och det verkar som om antalet riskkonsumenter har ökat samt att både män och kvinnor dricker mer alkohol vid varje tillfälle.¹⁸⁰ Ett exempel från 2004 är att 70 % av ungdomarna i åk 9 drack alkohol. Att bli berusad i unga år medför ofta problem då omdömet sviktar och det lätt tas till våld och andra droger. Alkoholkonsumtion medför även att 30 % av unga i åk 2 på gymnasiet har haft oskyddat sex. Alkoholförgiftning bland unga kvinnor har tredubblats mellan 1987 och 2002.¹⁸¹

4.3 Alkoholens påverkan på det demokratiska samhället

Alkohol är idag politik som bedriver en dragkamp mellan folkhälsopolitiker som menar att alkoholen och dess effekter är en social fråga, medan handelspolitiker ser alkohol som en jordbruksprodukt och vill försvara dess fria rörlighet. Båda dessa grupper använder hälsan som försvar för sin politik. De förstnämnda med att alkoholen är hälsovådlig och den sistnämnda med att den är hälsobefrämjande. Det finns mycket forskning i ämnet och övervikt mot det ena eller andra antagandet verkar ha varierat genom åren.¹⁸² I Sverige är dock erfarenheten den att en aktiv alkoholpolitik har stor betydelse för den sociala välfärden och folkhälsan. Genom nykterhetsrörelsen framväxt och andra ideella organisationer har försiktighet och restriktivitet gällande alkohol haft stor betydelse av demokratiseringen och moderniseringen av landet.¹⁸³ Idag vill svensk alkoholpolitik minska de medicinska och sociala skadorna som alkoholen har. Traditionellt har alkoholpolitikens tyngdpunkt legat på att begränsa tillgängligheten av alkohol. Det gör man på många olika sätt. Bland annat genom social inlärningsteori som innefattar både föräldrar och andra instanser i samhället.¹⁸⁴

177 Alkohol, droger och trafik, april 2011 www.trafikverket.se

178 Andreasson, Sven, 2001, s.31, 32

179 Ibid., s.34

180 Pellmer, Kristina, Wramner, Bengt, 2007, s.65

181 Ibid., s.67

182 Andreasson, Sven, 2001, s.44

183 Ibid., s.11

184 Kostenius, C, Lindqvist, A-K, 2006, s.54

5. Slutdiskussion

5.1 En kärleksgåva att ge vidare

Att svara på frågan vad som sker i den enskildes möte med Gud i nattvarden är på sätt och vis en orimlig fråga då det hade krävts individuella svar från varje nattvardsfirare. Ett annat sätt att söka svar på frågan skulle kunna vara att studera vad olika teologer skrivit under snart 2000 år. Teologer från olika tider, platser och teologiska riktningar. Ett mycket stort och tidskrävande arbete. I den här uppsatsen har jag begränsat mig till att studera nattvarden främst utifrån SK:s ordning och bruk men trots begränsningen ställt mig frågan vad som sker i nattvarden och vilka konsekvenser nattvarden ger i mötet mellan människor. Jag har fokuserat på gemenskapsmotivet och upplever en stor samstämmighet i mina studier i kap. 2, att en av nattvardens konsekvenser är en förändrad syn på nästan. Men kanske inte bara på nästan utan en förändrad syn på livet som givet och vad det innebär för den enskilde.

Vad är det då som sker i nattvarden och som bär förändringen för den som tar emot? Det som sker verkar vara det som nattvarden är. Det vill säga att nattvarden är helig, att nattvarden är möten och gemenskap i enhet och att nattvarden är något givet, en gåva. Det är en helig måltid som ibland beskrivs som ett mysterium. I tacksamhet får människan möta Gud. I brödet och vinet sker mötet med Jesu liv, död och uppståndelse som människan får del av. I nattvarden bildas en gemenskap mellan Gud och den enskilde och samtidigt mellan den enskilde och alla de andra som delar eller delat måltiden nu, på annan plats eller annan tid. Genom att vara delaktig i riten, det vill säga ta emot Jesu Kristi kropp och blod, tas frälsningens gåva emot. En kärlekens gåva från Gud, i Jesus Kristus och med den heliga Andens kraft. Det handlar om kärlek som ges och som får tas emot och ges vidare.

Som jag tolkar det är det kärleken i nattvarden som står för själva förändringen av den enskilde som tar emot. Redan för 500 år sedan skrev Martin Luther att nattvarden var kärlekens sakrament och att den kärlek som tas emot förväntas ges vidare. Åke Jonsson tolkar Paulus och menar att han redan på sin tid kopplar samman den heliga måltiden med kärleken till nästan. Att måltiden har en direktkoppling till hur den enskilde förhåller sig till nästan är alltså ingen ny tanke. I nattvarden skapas eller ges en känslighet, som utgår från Guds kärlek, för den andres utsatthet och denna känslighet föder omsorgen om nästan. Stinissen skriver att i de djupa spår som nattvarden skapar i den enskilde föds uppdraget att känna igen och frigöra den fundamentala Kristuslikheten som finns hos den andre. Och med samma syn som Gud ser på den enskilde, som en mantel som läggs över den enskildes brister, får den enskilde se på den andre. Liknande tankar lyfter bland andra Krister Stendahl

och Karl-Johan Tyrberg upp kring mötet med nästan. Att nästan inte bara är en annan människa utan att det är Kristus själv. Och att utöva agape är att uppskatta det olika, att söka det som inte är ens eget. I nattvardssammanhang kan detta vara att verkligen se på varandra, då det är Guds avbild vi ser i den andre. Lögstrup går kanske ett steg längre när han säger att det mellanmännsliga mötet är en förutsättning för Gudsmötet. Det är i relationen men den andre som den enskildes förhållande till Gud avgörs.

Enligt BEM och SK har nattvarden flera olika motiv. Ett av detta är det så kallade gemenskapsmotivet, kommunionen, de troendes gemenskap som tillsammans med Kristusgemenskapen i nattvarden blir en fullkomlig gemenskap för kristna. I denna fullkomliga gemenskap uppmanas det till äkta medmännsliga relationer och all slags orättvisa, rasism, åtskillnad och brist på frihet ifrågasätts radikalt enligt BEM. Det framkommer att det har vuxit fram en djupare förståelse under 1900-talet om att nattvarden handlar om något mer än den enskildes relation till Gud. Under lång tid var gemenskapsmotivet något styvmoderligt behandlad av kyrkan, trots att vissa anser att det från början var den ursprungliga tanken med nattvarden. Ur feministteologiskt perspektiv kan en orsak till att gemenskapstanken har förvanskats ha varit att nattvarden, under ledning av prästvigda män, speglar det avskilda och allra heligaste med hierarki och tydliga gränsdragningar. Men det kan också ha att göra med den starka betoningen på syndaförlåtelse. Under 1900-talet ser det ut som om gemenskapsmotivet blivit mer framträdande i Svenska kyrkans nattvardsutövande och det har skapat etiska konsekvenser. En av orsakerna kan vara BEM dokumentets framväxt. Och även om det i KO finns en tanke om att nattvarden bland annat ska leda till ett solidariskt tänkande verkar det som om SK har försummat aspekten av de kristnas kallelse att visa solidaritet med de utstötta, enligt Lena Pettersson studie. Men i nyskrivna psalmer och med alternativa mässors liturgi blir nattvardens etiska konsekvens idag mer tydlig. Det har vuxit fram en ökad medvetenhet kring gudstjänstens liturgi och hur den kan spegla den mänskliga gemenskapen som strävar efter att vara Kristi kropp. Och nattvardens liturgi får gestalta en plats där både mänsklig styrka och mänsklig sårbarhet ryms. Den djupare förståelse som vuxit fram kring gemenskap och enhet kopplat till nattvarden ser också ut att ha burit med sig en ökad förståelse av att världen är i behov av förbarmande, solidaritet och rättvisa. Dessa etiska uttryck som nattvardens gemenskap formar, skapar enhet och blir till tecken för den kristna kyrkan.

SK säger att mötet är grunden för deras uppgift som kyrka. Och med Jesus som förebild ska människor mötas med öppenhet och dialog. På samma sätt som Jesus mötte utsatta människor och upprättade dem, får den nattvardsfirande gemenskapen gå ut och möta den andre med livgivande kärlek från Gud. Känsligheten för den andres utsatthet som skapas

eller ges i nattvarden föder solidaritet. I talet om gudstjänsten betonar SK gudsmötet. Ett gudsmöte i gemenskap dit alla får komma som de är. Ninna E Beckman beskriver det viktiga flödet mellan gudstjänst och diakoni. Hur diakonin ska leva i och genom gudstjänsten. Där gudstjänsten får bli en plats för mänsklig brustenhet och svaghet men samtidigt en källa att hämta kraft ur, bli drabbad av kärlek och inspireras till kärleksgärningar. Det är mitt i denna kraftkälla som nattvarden sker, som människor möts i gemenskap med varandra och med Gud, och som ovan konstaterat får en känslighet för sin nästas utsatthet. Hur hanterar då den enskilde sin känslighet för nästans utsatthet när det handlar om vilken sorts dryck som ska eller bör serveras till brödet? Nattvardsvin med eller utan alkohol i? Till en början finns det reglerat i KO hur och med vad, nattvarden ska praktiseras. Det står inte att det måste vara alkoholhaltigt vin, utan att det ska vara en dryck som kommer från vinträdet. När det gäller tekniken så skall det konkreta tillvägagångssättet främja mötet med Kristus säger Anders Björnberg, för det är i måltiden som vi känner igen Kristus. Martin Luther betonade ofta liturgisk enhet och hade sin syn, utifrån sitt sammanhang och sin förförståelse, på nattvardsvinets innehåll. Men han betonar samtidigt enligt Lena Pettersson, den enskildes frihet i denna fråga och ansåg att kristna är fria att förändra riterna. Åke Jonsson tolkar människorna som levde på Paulus tid och hur de i likhet med människor idag kan känna sig osäkra på vad som är rätt och fel när det gäller religiösa riter. Då var en viktig fråga om det var rätt att köpa och äta det överblivna köttet från templens offergudstjänster. Vissa upplevde mycket starkt att detta var fel medan andra inte brydde sig. Det verkar som om Paulus inte hade problem med att äta det köttet för egen del, men avstod för de som upplevde det problematiskt. Jonsson kopplar Paulus agerande till nattvarden och menar att nattvardens förening med Kristi kropp leder till handlingar som inte alltid går i linje med vad den enskilde själv anser bäst eller riktigt. Enheten med Kristus i nattvarden handlar om att avstå något av kärlek till nästan. Det skulle kunna innebära att avstå alkohol i nattvardsvinet

5.2 Nattvardsvin i möte med Lögstrups krav

Alkoholen är en del av vår kultur och har för många en viktig roll i den sociala gemenskapen. Diskussioner kring alkohol kan bli känsliga eftersom det för många är en självklar del av livet. Men med den forskning som finns idag, om hur alkoholen påverkar människan, vet vi att alkoholen kan få förödande konsekvenser i enskilda människors liv, för människor i dess närhet men även för hela samhället. I alkoholens kölvatten finns allt från kroppslig sjukdom, olycksfall, våldsdåd, fysiska och psykiska övergrepp mot kvinnor och barn, psykisk ohälsa. Listan går att göras lång. Det komplexa är att alkoholen samtidigt uppfattas som något positivt för många människor som anser sig ha kontroll över sin

konsumtion. Problemet är att en allmänt alkoholtolerant inställning ökar farorna för den människa som är mer sårbar än genomsnittet. För att bespara dessa människor och andra i deras närhet onödigt lidanden är ett av medlen att minska tillgängligheten.

Räcker det att känna till nattvardens syfte och mål, tolka in Paulus och Luthers syn på måltiden samt ha kunskap kring alkoholens konsekvenser för att nattvardsvin utan alkohol ska prioriteras? Jag tänker komplettera ovanstående tankar med Lögstrups teori kring det etiska kravet för att se hur detta påverkar det mellanmänskliga mötet i nattvarden. Mötet mellan den enskilde och den som tar emot, den andre, med tanke på nattvardsvinets innehåll. Oavsett hur tolerant den enskilde är i alkoholfrågan eller vilka teologiska argument som finns för alkohol i nattvardsvinet går Lögstrups radikala ensidiga krav ut på att den andres liv ska tillvaratas på den enskildes egen bekostnad. Det är den enskilde som måste ge avkall.

Lögstrup kallar sitt etiska krav för radikalt och ensidigt. Att det är radikalt innebär att det är outtalat, det lyder inte under rådande moral och rättsuppfattning eller under någon färdig kristen etik. Det finns inget färdigt svar, utan den enskilde måste, i osjälviskhet, avgöra vad som gagnar den andre bäst. Kravet är den enskildes och innebär att ta vara på den andres liv, oavsett om det är en vän eller fiende, eftersom den andres liv ligger i den enskildes hand. Ensidigheten i kravet handlar om den enskildes tro och går inte att konstatera empiriskt. Det handlar om att den enskilde ser sitt eget liv som en gåva och kan därav aldrig kräva något i gengäld. Om den enskilde ser sitt eget liv som givet innebär det att även den andres liv är givet honom. Ensidigheten blir en kamp mellan den enskildes egna förväntningar på livet och att ta tillvara den andres liv. Det är alltså den enskilde som måste ge avkall och i min diskussion tänker jag mig att det är den enskilde som har makt att besluta vilket nattvardsvin som ska serveras vid nattvarden i SK.

Lögstrup menar att alla inbördes förhållanden är maktförhållanden. I mötet med varandra står vi i ett avgörande om vi ska använda vår makt till det som är bäst för den andre eller det som gagnar mig själv. Lögstrup säger att det handlar om att lyssna på kravet som uppstår eller stå likgiltig inför den andres liv. SK betonar betydelsen av möten mellan människor och att alla möten ska ske med Jesus som förebild. Jag utgår från att det även gäller mötet vid nattvarden, då nattvardsvinet delas ut. Eftersom SK:s tro, bekännelse och lära grundas på Guds heliga ord, Bibeln, tolkar jag det utifrån Lögstrups tankar kring livsförståelse, det vill säga att SK hämtar sin livsförståelse där. Till stor del från evangelierna och deras berättelser om Jesus liv och handlingar och hans möten med människor. Men Lögstrup menar att vi aldrig kan systematisera Jesu förkunnelse. Enligt Lögstrup handlade Jesus efter kravet men bröt aldrig dess tystnad. De handlingar,

ståndpunkter och lösningar som kravet bröts mot på Nya testamentets tid var inte absoluta eftersom det själsliga innehållet ändras över tid och rum. Det finns då enligt Lögstrup ingen bruksanvisning som på förhand tar ifrån den enskilde ansvaret att lösa de konflikter som kravet ställer. Lögstrup menar att Gud inte har skänkt människan en åsikt, en livsåskådning eller en teologi utan vad Gud har gett är ett liv. Ett liv som bär möjligheter att med sin egen mänsklighet, sin fantasi och sin insikt använda och tolka sina åsikter, sin livsåskådning och sin teologi. Detta skulle kunna innebära att i diskussionen kring alkoholens vara eller inte vara i nattvardsvinet, ställer sig det etiska kravet över den teologiska övertygelsen. Och det blir det radikala i kravet som avgör den enskildes handlande.

Med hjälp av insikt, fantasi och förståelse ska den enskilde ta reda på vad det aktuella kravet går ut på enligt Lögstrup, men samtidigt inte ta ifrån den andres självständighet och egenansvar. Insikten skulle kunna inbegripa kunskap och upplevd erfarenhet av nattvarden, dess kärna och motiv, och vart det kan leda. Samt kännedom om alkoholens påverkan på människan. Den enskilde ska enligt Lögstrup även använda sin fantasi för att tolka vad det radikala ensidiga kravet kräver i den unika situationen. Jag är inte helt på det klara över vad Lögstrup tänker kring fantasi. Men med tanke på att vi står mitt i kyrkans centrum, i utdelandet av Jesu kropp och blod skulle det kunna innebära att tolka evangeliet, Jesus ord och gärning, mot den verklighet som vi har idag. I skrivandets stund är det bland en del kristna i Sverige populärt med olika armband, nyckelringar med mera, som bär bokstäverna W.W.J.D. De står för "What would Jesus do?" Kan tyckas lite banalt, men utifrån vad SK skriver är de orden en omskrivning av kyrkans riktmärke. Med Jesus liv, hans ord och handlingar, ska vi möta vår nästa. Men mötet äger rum i den kontext som råder här och nu och utifrån den kontexten finns egentligen inga självskrivna regler enligt Lögstrup. Han säger att det inte finns någon färdig manual, utan bara det givna livet och dess gåvor. Med hjälp av fantasin kan den enskilde därför tolka utifrån hur Jesus handlade, i upprättandet av de utsatta, med en livsförståelse att livet är oss givet, men i vår egen tid.

Den enskilde ska alltså även använda sig av sin förståelse till att avgöra vad kravet kräver. Här är synen på människans existens det avgörande för vilken form av livsförståelse som finns hos den enskilda. Lögstrup varnar för att när livsförståelsen stelnar till en ideologi blir den en absolut storhet för den enskilde. Det är då det finns en stor risk för arrogans och att den enskilde begår övergrepp mot den andre. Vad detta skulle kunna få för betydelse för nattvardsvinets alkoholinnehåll eller inte går bara att spekulera i. Men om den enskildes livsförståelse utgörs av en bokstavstrogen tolkning av bibeltexten och det för den enskilde inte finns något alternativ till den tolkningen skulle den förståelsen av situationen kunna

innebära att den enskilde begär ett övergrepp mot den andre. I ett sådant fall har den enskilde inte lyssnat till det radikala kravet eftersom den enskilde inte har kunnat ge avkall på sina egna behov. För vems skull serverar den enskilde nattvardsvin med alkohol i om vi tänker oss att den andre är en person som tillhör den grupp människor som vissa kallar sårbara. Vem utav de två är det som är mest betjänt av alkoholen i vinet? Den enskilde som utifrån sin livsförståelse menar att det måste vara alkohol i nattvardsvinet, för att riten ska gå rätt till, utifrån Jesu liv och gärning? Eller den andre, som av olika anledningar inte mår väl av alkohol? Ett tredje alternativ är att servera både och. Enligt SK leder evangelium människan till gemenskap med Gud. Men frågan är om det är evangelium att peka ut den eller de i en gemenskap som av olika anledningar inte kan ta emot alkohol, genom att servera alkoholfritt vin i en särkalk. Och om det fungerar lika bra att servera alkoholfritt vin till vissa borde frågan om alkoholens vara eller inte i nattvardsvinet egentligen vara en ”ickefråga”.

5.3 Skäl som talar mot det radikala kravet

Det radikala i kravet, som leder till att den enskilde i sin osjälviskhet gör vad som bäst gagnar den andre, går att applicera på måltiden. Men när Lögstrup skriver att kravet är radikalt innebär det också enligt honom att det aldrig går att förverkliga omedelbart. Hur ska denna typ av radikalitet tolkas mot nattvardsutdelandet? Eftersom det radikala kravet ska avgöras i varje unikt möte och den enskilde ska ge tid mellan mötet och handlingen, oavsett om handlingen blir aktiv eller passiv, skapar det ett problem i den aktuella nattvardssituationen. Tveksamt om det är hållbart att be den andre sitta ner och vänta en stund för att den enskilde ska fundera ut vad som bäst gagnar den andre. Alkohol eller inte alkohol?

En annan kontraindikation som kravet kan ha på nattvarden är att det radikala i kravet inte yttrar sig som gemenskap. Och nattvarden är till sitt väsen gemenskap. Med gemenskap menar Lögstrup att den enskilde och den andre inte får uppslukas av sin relation. Om mötet skapar en relation som vi går upp i riskeras det radikala kravet att falla, eftersom den andres önsningar eller begär då styr den enskilde. Givetvis finns det krav som den andre har rätt att ställa eller åberopa, men då handlar det enligt Lögstrup om konventionen, våra sociala normer, som följer våra gemensamma liv. Med konventionen kan den andre önska att den enskilde ska göra så eller så för den andres skull. I ett nattvardssammanhang skulle det kunna innebära att den som ska ta emot nattvardsvinet, den andre, ber den enskilde att använda alkoholfritt vin. Och den enskilde väljer alkoholfritt vin. Inte på grund av det radikala kravet, utan på grund av den andres önskan. Men den som ska dela ut kan

lika gärna neka.

Ytterligare en risk som jag ser med det radikala kravet kopplat till nattvardsvinet är det som Lögstrup kallar det gränslösa ansvaret. Det radikala i kravet innebär inte att den enskilde ska ta ansvar för allt möjligt i den andres liv. Det kan nämligen leda till att den enskilde tar på sig rätten att besluta över den andre i frågor som inte har ställts i kravets ljus. Det kan leda till att den enskilde blir tillfredsställd och får livsmening genom att ta ansvar och besluta över en annans liv. Alkoholfrågan skulle kunna vara ett sådant ansvar. Och när den hamnar i kyrkans knä blir följdfrågan möjligen om kyrkan ska bestämma över människors alkoholvanor. Ska SK:s medlemmar sluta köra bil eftersom de väl känner till vilka risker som finns med detta? Eller helt slopa alla fikastunder då sötsaker främjar fetma som i sin tur bidrar till både fysisk och psykisk ohälsa?

Det vore kanske lättare att utgå från den naturliga kärleken, som Lögstrup beskriver den, i problemställningen, istället för det etiska kravet då de besitter samma livsförståelse. Båda begreppen innefattar ordet "kärlek". Men medan den naturliga kärlekens "kärlek" har med drift och lidelse att göra, har det i kravet sitt centrum i det som i Jesu förkunnelse kallas kärleken till nästan och som jag tolkar det stämmer det bättre överens med Svenska kyrkans tankar kring möten med Jesus som förebild. Men om ändå den naturliga kärleken fick ta ansvar för hur nattvardsvinet ska serveras kan det beslutet vara förödande, då den naturliga kärleken enligt Lögstrup kan ta slut eller försvinna. Och de beslut som togs i kärlek, sympati eller solidaritet är inte längre hållbara. Då måste det radikala kravet träda in enligt Lögstrup. Det är nämligen när den andre inte hör till den enskildes egna mottagna liv, eller att den enskilde inte ens vill att den andre ska höra dit som det ensidiga kravet krävs. Den enskilde kan uppleva den andre som besvärlig och obekvä, och inte någon som blivit honom skänkt. Men med en livsförståelse att det egna livet är givet uppstår förståelsen av omsorg om den andres liv, eftersom alla liv är givna.

5.4 Slutsats

Det är inte helt enkelt att praktisera det radikala ensidiga kravet i den aktuella nattvardssituationen mellan den som ger och den som tar emot nattvardsvin innehållande alkohol. Och det skulle kunna vara lättare att låta konventionen råda. Men kravet är inte enkelt och ska inte heller vara det. Om man tänker att SK som organisation är den enskilde och alla de som kommer i tillit för att mötas i nattvarden, den andre, kan det underlätta då kravet ska belysa det mellanmänniska mötet i nattvarden. Det blir då ett beslut som Svenska kyrkan som organisation måste ta och behöver inte förverkligas omedelbart utan kan diskuteras på Biskopsmötet mm. Kyrkan får tid på sig att utifrån sin livsförståelse, med

insikt och fantasi, ta reda på vad kravet står för i nattvarden med tanke på dess motiv och alkoholens negativa konsekvenser. Men grunden i kravet är att ta tillvara på den andre i osjälviskhet och att avstå sitt eget. Inte för att själv bli tillfredsställd och uppleva lycka som i den naturliga kärleken utan för att livet är givet åt alla och kyrkan, här och nu i den kontext som råder, har fått människans liv i sin hand.

Stinissen beskriver nattvarden just utifrån livet som givet. Han menar att i nattvarden lägger sig Gud själv i den enskildes hand och hon tar emot Gud som en gåva. När det sedan uppstår ett mänskligt möte mellan den enskilde och den andre vid nattvarden blir det återigen ett gudsmöte. Och det är nu som den enskilde, i det här fallet kyrkan, får möjlighet att utifrån sin livsförståelse ta ansvar för den andres liv med den kärlek som tidigare blivit lagd i kyrkans händer. Om det blir en kamp för SK när det gäller alkoholens vara eller inte vara i nattvardsvinet, mellan kyrkans förväntningar på livet och tillvaratagandet av den andres liv, måste enligt kravets ensidighet omsorgen om den andre gå före. Och som jag tolkar det, är det ingen ny tanke för kyrkan. Men vad händer då om SK inte lyssnar in kravet utan förnekar det och trampar ner det” inom sig själv”? Enligt Lögstrup blir det den enskilde som själv bär skadan och den drabbar den enskilde själv. Om kyrkan skulle drabbas av den inre skadan, och vilka symtom som då skulle uppenbaras, får bli en annan diskussion.

6. Källförteckning

Andréasson, Sven, (red.) *Kris i alkoholfrågan*, Hjalmarsson & Högberg, Stockholm, 2001

Beckman, Ninna, E., "Rum för sårbarhet? Om det trassliga förhållandet mellan diakoni och liturgi". *Gud är mitt ibland oss – Rapport från gudstjänstsymposium i Göteborg 6-10 september 2007*, Göteborgs stift, Göteborg, 2008, s.55-67

Beckman, Ninna, E., *Jämställd i Kristus – en gudstjänstteologi*, Verbum, Stockholm, 2005

BEM-dokumentet, *Dop, Nattvard, Ämbete*, (Baptism, Eucharist and Ministry), översättning L. Thunberg, 1983, Nordisk ekumenisk skriftserie 22, Uppsala, nytryck 1994

Björnberg, Anders, "Utdelandet och mottagandet", *Nattvardspastoral*, Libris, Stockholm, 1995, s. 98-105

Det Teologiske Fakultet Aarhus Universitet, www.teo.au.dk (111214)

Dahlin, Emma & Hedlund, Christine, *Varannan vatten - Ett rekommenderat sätt att dricka: en intervjustudie om unga vuxnas upplevelser av fenomenet*, Kandidatuppsats 15 hp, Institutionen för pedagogik, didaktik och psykologi, Ämnesavdelningen för pedagogik, Gävle Högskola, 2009

Ellversson, Karl-Gunnar, *Handbok i liturgik*, Verbum, Stockholm, 2003

Jeanrond, Werner, *Guds närvaro*, Arcus, Lund 2006

Jonsson, Åke, "Måltid med många motiv", *Nattvardens Teologi*, Verbum, Stockholm 1996, s.146-160

Kostenius, Catrine & Lindqvist, Anna-Karin, *Hälsovägledning*, Författarna och Studentlitteratur, Lund, 2006

Kyrkans tidning, Artikel: *Förslag om alkoholfritt nattvardsvin avslås*, kyrkanstidning.se (10 10 27)

Kyrkohandboksgruppens förslag till Kyrkohandbok för svenska kyrkan, Svenska kyrkans utredningar 2000:1. Svenska kyrkan, Kyrkostyrelsen. 2000

Lathrop, Gordon, W., "Den heliga nattvarden, den heliga Treenigheten, den verkliga världen". *Gud är mitt ibland oss – Rapport från gudstjänstsymposium i Göteborg 6-10 september 2007*, Göteborgs stift, Göteborg, 2008, s. 20-29

Lögstrup, K. E., *Det etiska kravet*, Daidalos, Göteborg, 1992 (översatt av M. Brandby-Cöster, från *Den etiske fordring*, Gyldendalske Boghandel Nordiskt Forlag A.S., Copenhagen, 1926)

Pellmer, Kristina & Wramner, Bengt, *Grundläggande folkhälsovetenskap*, Liber AB, Stockholm, 2007

Petersson, Lena, *Kärlekens måltid – en studie av mässliturgier i Svenska kyrkan perioden 1986-2004*, Lunds universitet, Lund 2005

Riksdagen - KrU 1980/81:18, Betänkande 1980/81:KrU18 med anledning av motion om användningen av alkoholfritt nattvardsvin, www.riksdagen.se (111214)

Stendahl Krister, "En enda kropp - ett och samma bröd", *Nattvardens Teologi*, Verbum, Stockholm 1996, s. 161-171

Stinissen, Wilfrid, *Störst av allt är kärleken*, Artos/Libris, Skellefteå/Örebro, 2008

Svenska kyrkan, www.svenskakyrkan.se (111214)

Trafikverket, *Alkohol, droger och trafik, april 2011* www.trafikverket.se (111214)

Tyrberg, Karl-Johan "Vi angår varandra - reflektioner kring kallelse till diakoni", B. Fjärstedt, G. Weman (red), *På väg mot framtiden – en samtalsbok om Svenska kyrkan*, Artos & Norma, Skellefteå, 2006, s. 69-79

Wikström, Owe, "Ritens betydelse", Weman, Gunnar (red.) *Nattvardspastoral*, Libris, Stockholm, 1995, s. 41-49